

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku

Katedra za turkologiju

Diplomski rad

Značenjska analiza leksema za osjećanje u turskom jeziku

Student:

Leon Jakov Kichl

Mentor:

dr. sc. Barbara Kerovec, doc.

Zagreb, kolovoz 2018.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad pod naslovom „Značenjska analiza leksema za osjećanje u turskom jeziku“ izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Barbare Kerovec. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Leon Jakov Kichl

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Teorijska osnova	6
2.1. Problematika semantike	6
2.2. Pomaci u značenju	8
2.3. Konceptualna metafora	9
2.4. Osjetila, osjeti, osjećaji	10
2.5. Dirati – polisemija taktilnih glagola	10
2.6. Glagoli iskazivanja osjeta	11
2.7. Hijerarhija modaliteta	12
2.7.1. Vibergova hijerarhija modaliteta	12
2.7.2. Ullmannova hijerarhija osjeta	13
2.7.3. Hirikova hijerarhija modaliteta	13
2.8. Dodir	13
3. Analiza	15
3.1. Korijen <i>duy-</i>	15
3.2. Korijen <i>dokun-</i>	23
3.3. Korijen <i>his-</i>	28
3.4. Korijen <i>sez-</i>	31
3.5. Prema zaključku	34
4. Zaključak	37
Bibliografija	38
Sažetak	45

1. Uvod

Leksemi za osjećanje (kao što su: *duymak, dokunuş, his, dokunaklı* i drugi) vrlo su zanimljivi za značenjsku analizu zbog toga što ne postoje opipljive izvanjezične pojavnosti na koje se odnose. To su leksemi čiji se referenti nalaze isključivo u našem umu. Ipak, kada govorimo, pišemo ili čitamo o osjetima i osjećajima, lako prepoznamo o čemu se radi. Opisati osjete i osjećaje nije lako, međutim nesumnjivo postoje koncepti koji se na njih odnose. Osjeti i osjećaji se također različito konceptualiziraju ovisno o jeziku govornika i kulturi iz koje potječe. Jedan od tipičnih primjera jest to da je središte emocija u indoeuropskoj kulturi srce, što ne vrijedi za neke druge kulture. U turskoj kulturi nije neuobičajeno reći dragoj osobi: *canım ciğerim* ('najdraži moj/najdraža moja'¹, dosl. „dušo moja, jetro moja“) jer se jetra percipira kao važan i vitalan organ². Osjeti i osjećaji su općeljudska pojava i svaki ih jezik leksikalizira na sebi svojstven način. Međutim, nema kulture u kojoj se pet osjetila - vid, sluh, njuh, okus i dodir - ne leksikaliziraju. Turski je jezik jezik koji pripada turkijskoj porodici jezika, zajedno s azerskim, turkmenskim, uzbečkim, kazaškim, kirgiskim i drugim, manje poznatim, jezicima³. Konkretno, suvremeni turski jezik, službeni jezik Republike Turske, pripada jugozapadnoj grani turkijskih jezika. Tipološki je aglutinativan jezik koji sve morfološke kategorije izražava sufiksima. Sufiksima koji se odnose na samo jednu kategoriju, za razliku od amalgama u flektivnim jezicima. Takav oblik sufiksacije čini ga vrlo transparentnim na morfološkoj razini, budući da se korijen/osnova riječi ne mijenja. Također je specifičan po tome što je vrlo eufoničan, te se raspored vokala u korijenu/osnovi riječi i sufiksima ravna prema pravilima vokalne harmonije⁴. Potrebno je spomenuti i to da je početkom dvadesetog stoljeća, dvadesetih i tridesetih godina, izvršena snažna purifikacija jezika. Danas to nazivamo revolucijom jezika⁵. Naime, turski jezik je gotovo "preko noći" očišćen od većine arapskih i perzijskih posuđenica i to kako bi bio bliži svom turkijskom izvoru. Stoga su u to vrijeme mnoge riječi novotvorene

¹ Budući da turski jezik ne poznaje gramatički rod ova se fraza može koristiti i za pripadnike muškog i ženskog spola u turskom jeziku, bez šireg konteksta ili vidljivog referenta, nije moguće znati rod primatelja te poruke.

² Jetra se percipira kao sjedište emocija i u zapadno nilotskim jezicima (Aikhenwald i Storch 2013:20)

³ Ranko Matasović, *Uvod u poredbenu lingvistiku*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 2001) 129.

⁴ Više o vokalnoj harmoniji vidi u: Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996), 28.

⁵ Tur. *Dil devrimi*, koja je započela u svibnju 1928. promjenom arapskih brojeva pisanih arapskim pismom u njihove pisane ekvivalente ustaljene u latinici (sic!), uslijedio je prelazak na latinicu u studenom iste godine. Vidi više u: Geoffrey Lewis, *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success* (Oxford: Oxford University Press, 2002)

ili su u upotrebu posuđivane riječi iz drugih turkijskih jezika i starijih faza samog turskog jezika.

Cilj ovog rada je provesti značenjsku analizu leksema za osjećanje⁶ u turskom jeziku. Naglasak će biti na četiri korijena u turskom jeziku (*duy-*, *dokun-*, *his-* i *sez-*) iz kojih su proizašli leksemi koji se odnose na (uglavnom) fizički osjet i na osjećaje u turskom jeziku danas. Provest će se kratka etimološka analiza kako bi se ukazalo na moguće izvorno značenje ili bar najstarije posvjedočeno. Nakon toga će se, uvidom u rječničku građu naći leksemi koji su nastali iz tih korijena (glagoli, imenice i pridjevi) i proučiti kako se značenje mijenjalo, to jest širilo u drugim leksemima istog korijena/osnove. Umjesto mrežnog korpusa koristit ćemo se primjerima iz rječnika i onim pronađenima u dvama romanima Orhana Pamuka *Sessiz ev* i *İstanbul: şehir ve hatıralar*. Osnovno značenje glagola koji će biti proučavani je već dvojako i odnosi se i na fizički dodir i na emocije. Nose li i izvedeni leksemi ta značenja, pokazat će analiza. Na prvi pogled čini se da bi dodir, kao konkretni fenomen i vanjezična radnja trebao biti primarno značenje glagola osjećanja. No, u turskom su se leksemi koji opće i apstraktno označavaju fenomen osjećanja razvili i iz drugih korijena – korijena čije izvorno značenje nije bilo značenje dodira. Ovakvo istraživanje je bitno zbog toga što je lingvistika postala (indo)europocentrična i anglocentrična te se sve generalizacije stvaraju na temelju istraživanja indoeuropskih jezika. Turkijski jezici su, naravno, neindoeuropski i mogu nam poslužiti kako bismo vidjeli kako kulture i civilizacije druge od europske „prevode“ svijet u jezik.

Kao relevantnim izvorima informacija i podataka za analizu u ovom radu koristit ćemo se znanstvenom literaturom o značenjskim promjenama, glagolima percepcije, turskim gramatikama i rječničkom građom. Prvenstveno je ovaj rad potaknut istraživanjem profesorice Kerovec (2016), koja se među prvima prihvatila ozbiljnije analize polisemije glagola percepcije i njihove usporedbe u hrvatskom i turskom jeziku. Teorijski se uvelike naslanja na radove Sweetser (1990) i tipološku analizu Viberga (1984), uzimajući u obzir i novije radove na temu percepcije u jeziku na turskom, hrvatskom i engleskom jeziku (npr. Evans & Wilkins 2000; Ibarretxe-Antuñaño 2008; Vanhove 2008; Treis 2010; Aikhenwald&Storch 2013; Divjak 2015; Raffaelli 2017; Hirik 2017). Teorijski će se ispitati neke teze postavljene u spomenutim radovima i vidjeti koliko su primjenjive na turski jezik. Također će se ispitati polisemija odabranih leksema i način na koji se značenja osjeta i emocija šire prema drugim

⁶ Za termin *osjećanje* odlučili smo se jer se istovremeno može odnositi i na fizički dodir (dodir, opip), i na emocije.

domenama⁷. Pri tom će nam poslužiti prijevodi, no to ne znači da su ti prijevodi ovdje primarno kako bi se radila usporedba dvaju jezika već da bi se uputilo na nijanse u značenjima. Također, hrvatski će biti u drugom planu kako bi se izbjegla moguća upisivanja i preslikavanja značenja koja se događaju kada se traže prijevodni ekvivalenti drugog jezika koji nije turski. Odlučili smo se za ovaj način analize zbog njegove primjenjivosti i nastojanja da se jedan dio ljudskog iskustva koji se smatra vrlo subjektivnim promatra, koliko je to moguće, na objektivan način. Smatramo da je ova tema vrlo bitna, i to ne samo u jezikoslovnim krugovima, jer nam istraživanje konceptualizacije osjeta i drugih iskustava koja se leksikaliziraju pomoću leksema osjećanja mogu reći mnogo toga o organizaciji konceptata u umu. Također smatramo da bi otkrivanje pravilnosti u povezanosti značenja moglo dovesti do napretka strojnog prevođenja i konačno do novih spoznaja o razvoju jezika.

⁷ Pojam domena u lingvistici uveo je Langacker. Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I.* (Stanford, Stanford University Press, 1987, 147-50). Domene su u kognitivnoj lingvistici širi iskustveni kontekst uz koji vezemo neki pojam na temelju znanja o svijetu. Niz leksema može se značenjski vezati uz istu domenu (npr. različiti glagoli vidne percepcije, kao što su *gledati*, *vidjeti*, *motriti* i sl. mogu se kategorizirati pod istu domenu vida).

2. Teorijska osnova

Osnovna postavka ovog rada je da se pomak značenja odvija od konkretnog k apstraktnom (Sweetser 1990; Viberg 1984 i Raffaelli 2009). Uz to je bitno da se značenje većine polisemnih leksema proteže preko više domena i širi nekim asocijacijama u umu govornika i analogijama u jeziku. Stoga je neobično da se značenja fizičkog osjeta dijakronijski ne spominju kao primarna značenja nekih leksema koji danas služe za označavanje osjećanja. Zar evolucijski nije bilo primarno izraziti osjet? Na Leipzig-Jakarta popisu⁸, koji je samo jedan od popisa osnovnih jedinica leksika koje se u pravilu ne posuđuju i koje služe za potvrdu srodnosti jezika, nalaze se glagoli koji su u hrvatskom jeziku značenjski bliski glagolima *čuti*, *vidjeti*, *znati* i *udarati*⁹. Dakle, nema riječi za fizički dodir, osjet dodira ni za emocije, dok se od glagola osjetilne percepcije nalaze 'samo' *čuti* i *vidjeti*. Ovaj popis značajan je za opis hijerarhije osjetila koji se navodi kasnije u ovom radu. Isto tako, za lekseme za izražavanje dodira smatra se da su proizašli iz leksema koji su označavali pokrete jačeg intenziteta pri kojima je dolazilo do fizičkog kontakta, kao što je to udaranje. Čini se da su vid i sluh bitniji za naše iskustvo svijeta od taktilnih reakcija. Također, vid i sluh su i kao koncepti kognitivno relevantniji od drugih osjeta budući da leksemi koji se uz njih vežu šire svoje značenje na domenu znanja (Sweetser 1990:33), međutim Sweetser utvrđuje prednost vida u indoeuropskim jezicima. Tu postavku su Evans i Wilkins proširili svojim radom o australskim jezicima gdje je sluh primarni osjet koji širi svoje značenje na domenu znanja (Evans & Wilkins 2000:570) pokazavši da po tom pitanju među jezičnim porodicama i jezicima samima postoje razlike. Najviše radova na temu percepcije u jeziku bavi se striktno glagolima percepcije, a pokoji tek pridjevima. Zbog toga je polazišna točka ovog istraživanja korijen kako bi se vidjelo koji su sve leksemi nastali iz tog korijena i kakvo im je značenje u odnosu na korijen.

2.1. Problematika semantike

Semantika je kao grana lingvistike dugo bila u sjeni drugih grana zbog toga što se smatralo da ne postoji dovoljno znanstveni način istraživanja značenja. Do druge polovice dvadesetog stoljeća semantika je bila čak izbjegavana budući da se smatralo da je njen predmet

⁸ The Leipzig-Jakarta List of Basic Vocabulary. Izvor: Martin Haspelmath i Uri Tadmor, ur. , *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. (Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2009)

⁹ Osnovne liste su na engleskom jeziku te se onda 'prevode' na jezike koje želimo uspoređivati.

proučavanja, to jest značenje, preopširan fenomen¹⁰. Također se mislilo da se značenje ne može objektivno istraživati budući da je podložno introspekciji. Umjesto bavljenja samim značenjem, u znanosti su prevladavale teorijske i filozofske rasprave o naravi značenja i istraživanja podrijetla riječi filološke prirode (npr. etimološka istraživanja pogotovo klasičnih jezika i antičkih izvora). Tek se radom Eleanor Rosch, koja je jezik povezala s čovjekovim kognitivnim sustavom (Rosch & Mervis 1975; Rosch et al. 1976; Rosch 1978) semantika počela etablirati kao ozbiljnija disciplina. Kognitivni pristup obuhvaća proučavanje jezika kao dijela ukupnosti ljudskog iskustva i kognitivnih sposobnosti oblikovanog mogućnošću konceptualizacije i kategorizacije svijeta oko nas. Rosch je, proučavajući kategorizaciju iskustva, iznijela teoriju o utjelovljenom umu (engl. *embodied mind*)¹¹. Njeno istraživanje od 1970.-ih nadalje težilo je otkrivanju semantičkih prototipova, a bavila se i semantikom boja¹². Početkom kognitivnog pristupa istraživanju jezika i odbacivanjem opisivanja značenja u binarnim oprekama¹³, kako se prije opisivao i fonološki sustav, počinje plodno istraživanje semantike. Iako su neki zaključci etimologa i poredbenih lingvista ishitreni i lokalno usmjereni, to jest ograničeni na određene skupine jezika, dali su nam vrijedne podatke za pojedine skupine jezika, kao što je to učinio Hans Kurath u svojoj doktorskoj disertaciji: *The Semantic Sources of the Words for the Emotions in Sanskrit, Greek, Latin and the Germanic Languages* 1921. usporedivši riječi za emocije u indoeuropskim jezicima. Usporedbom više takvih istraživanja moglo se doći do nekih zaključaka o domeni osjećaja i načinu na koji se koriste riječi vezane uz tu domenu. Takva istraživanja preko pravilnosti u jeziku pridonose pronalasku pravilnosti na području ljudskih kognitivnih sposobnosti odnosno načina na koji poimamo svijet oko sebe. Čovjek „osjetilima“ promatra svijet, međutim organizira ga i klasificira kognitivnim mehanizmima koji se odražavaju u jeziku, a po nekima jezik čak i oblikuje našu stvarnost¹⁴. Takva razmišljanja o jeziku nazivaju se jezičnim relativizmom¹⁵. Upravo je spajanjem psihologije, antropologije i lingvistike moglo doći do pogleda na jezik koji bi omogućio

¹⁰ Dok su sustavi fonema i morfema zatvoreni, sustav leksema je uvijek otvoren sustav.

¹¹ Eleanor Rosch et al., *The embodied mind: Cognitive science and human experience* (Cambridge: MIT Press, 1991)

¹² Vidi u: Eleanor Rosch, "The nature of mental codes for color categories." *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 4 (1975), 303-322.

¹³ Opis značenja kao onoga koji sadrži ili ne sadrži određeno obilježje. Ferdinand de Saussure, Tečaj opće lingvistike (Zagreb: ArTresor naklada: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000), 189. Svaka se jedinica definira spram onoga što nije. Primjer takvih opreka: muško/žensko, živo/neživo.

¹⁴ Sapir-Whorfova hipoteza, koja je tako nazvana kasnije po dvojici lingvista, pionira lingvističke antropologije: Edwarda Sapira i Benjamina Leea Whorfa. Ova teorija još se naziva i teorija lingvističke relativnosti. Vidi više u: Benjamin Whorf, *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (Cambridge: MIT Press, 1956) 212-214.

¹⁵ Vidi više u: Eleanor Rosch, "Linguistic Relativity" (1974) U *Human Communication: Theoretical Explorations*, ur. Albert Silverstein, (Abingdon: Routledge 2015) 95.

promatranje pozadinskih procesa u našem umu koji formiraju semantičke obrasce. Spajanjem poredbene lingvistike na leksičkom planu i uzimanjem dijela metodologije poredbene lingvistike pri proučavanju značenja došlo je do naprednijeg istraživanja tog polja.

2.2. Pomaci u značenju

Kao što bliske grupe fonema prolaze kroz slične promjene tako se pretpostavilo da i leksičke jedinice koje su povezane asocijativnim vezama ili mogu biti klasificirane zajedno kao slične po značenju vjerojatnije prolaze kroz paralelne povijesne promjene¹⁶. U slučaju ovog rada relevantna bi značenjska domena bila domena osjećanja (fizičkog dodira i emocija). Problem s domenama u semantici jest da teško mogu biti univerzalne budući da su kulturno uvjetovane, dakle razlikuju se s obzirom na kulture. Za razliku od gramatičkog sustava, leksički je sustav uvijek otvoren. Semantika je ograničena našim kognitivnim sposobnostima, upotrebom i konvencijom. Formiranje gore navedenog Leipzig-Jakarta popisa temeljnog vokabulara, inače sljednika prvog takvog, onog Morrisa Swadesha iz 1950.-ih godina, pokušaj je da se konkretizira plan istraživanja u semantici. Takav popis sadržava riječi koje se rijetko posuđuju, koje postoje u gotovo svim jezicima¹⁷ i koje najčešće i opstaju u jezicima nasljednicima (tj. na tom je popisu temeljni vokabular više jezika uspoređen u obliku tablice). Takav popis nije puko oruđe za poredbenu lingvistiku već nam govori i o našem poimanju svijeta i o našoj osnovnoj komunikaciji jer sadrži riječi koje koriste gotovo sve jezične zajednice. Temeljna je postavka da neke riječi, kao što su riječi za rodbinske odnose, dijelove tijela i osobne zamjenice, obilježavaju ono ljudsko o čemu komuniciramo i što ne možemo izbjeći jer smo ograničeni fiziologijom/fizionomijom i načinom života. Stoga se smatra i da svaki pomak u značenju ide od konkretnog prema apstraktnom¹⁸, i taj smjer, čini se, gotovo nema iznimki. Mnogi leksemi, iako su naizgled puke nomenklature, zapravo pokazuju kako govornici poimaju svijet (npr. turska riječ za željeznicu *demiryolu* koja u doslovnom prijevodu glasi 'željezni put'¹⁹). Jedna domena iskustva često se preslikava na drugu; takve promjene u značenju nisu objektivne i ne

¹⁶ Eve Sweetser, *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) 23.

¹⁷ Kad se govori općenito o jezicima koristi se taj izraz 'gotovo sve' često zbog toga što nisu još svi jezici na svijetu ni otkriveni, a kamoli klasificirani ili opisani, stoga ne možemo nikad govoriti o svim jezicima.

¹⁸ Ova pravilnost ponegdje se naziva i *Kronasserovim zakonom*; vidi više u: Neville E. Collinge, *The Laws of Indo-European* (Amsterdam Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1985) 248.

¹⁹ Ovdje je motivacija značenja očita, govornici su uzeli poznatu riječ za 'put' *yol* i spojili je u drugoj genitivnoj vezi s materijalom od kojeg je napravljen taj put, 'željezom' - *demir*

moгу se opisati parametrima. Nedvojbeno je da se značenski pomaci često odvijaju putem nekog asocijativnog niza jer logički slijed neke vrste mora postojati.

2.3. Konceptualna metafora

Konceptualna metafora kao kognitivni mehanizam igra vrlo važnu ulogu u imenovanju pojava u svijetu. Utječe na pomak značenja iz domene u domen. Jedan od primjera metafore jest metafora UM KAO TIJELO (povezana s već spomenutim utjelovljenim umom), čije su postojanje utvrdili Lakoff i Johnson²⁰. Jezik je neraskidivo povezan s umom, a um s tijelom, preko kojeg osjetilima primamo podražaje iz izvanjskog svijeta. Kurath (1921) je ustanovio da su indoeuropske riječi za emocije često izvedene iz riječi koje se odnose na fizičke akcije i reakcije koje se javljaju simultano uz te osjete i vežu se uz tjelesne organe na koje utječu te reakcije²¹. Primjer toga je lupanje srca koje simbolizira uzbuđenje, ljubav, strast, a ova je metafora za lupanje srca vrlo uobičajena i raširena. Primjer za to u turskom jeziku nalazimo u frazi *kalbi atmak* koja nosi značenje 'udaranje srca' zbog velikog uzbuđenja, straha ili radosti. Kurath takve promjene pripisuje psihosomatskoj naravi emocija²² tj. činjenici da su emocija i fizička reakcija vezana uz nju neodvojivi. Međutim, nisu sve metafore za osjećaje uvjetovane izravnom povezanošću emocija s reakcijama, već nekom analogijom između dvaju osjeta koju smo sami konceptualno uspostavili. Takve su analogije i kulturno uvjetovane, određene time kako naša zajednica poima svijet i kako smo mi to kao djeca usvojili dok smo usvajali jezik. Naravno, nismo jezik usvajali samo unutar idiolekta²³ svoje obitelji već su nam ponuđeni na izbor i standard koji nas uče u školi i idiolekti naših prijatelja. Bitno je da su takvi preslici domena jednosmjerni; tjelesno iskustvo je izvor vokabulara za naša psihološka stanja i to je mapiranje među domenama jednosmjerno²⁴. Može biti da je metaforičko po prirodi, ali ono je općenitije od same veze emocija i reakcija, to jest ne ovisi samo o jeziku ili o fiziološkim reakcijama nego i o sveukupnom ljudskom sustavu percepcije i kognitivnom sustavu kojim konceptualiziramo ta stanja i kodiramo ih u jeziku.

²⁰ George Lakoff i Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago: Chicago University Press, 1980), 148.

²¹ Hans Kurath, "The Semantic Sources of the Words for the Emotions in Sanskrit, Greek, Latin and the Germanic Languages." (doktorska disertacija, University of Chicago, 1921.), 9.

²² Kurath, "The semantic sources", 3.

²³ Idiolektom nazivamo specifičan govor pojedinca ili neke društvene skupine koji se u svojim nijansama razlikuje od standarda i koji može biti nerazumljiv govornicima koji nisu upućeni u određeni idiolekt, drugim pojedincima ili društvenim skupinama. Primjeri idiolekta bi bili: govor struke, govor ulice, govor unutar jedne obitelji i sl.

²⁴ Sweetser, *From Etymology to Pragmatics*, 30.

2.4. Osjetila, osjeti i osjećaji

Ljudska je percepcija biološki ograničena na pet osjetila: vid, sluh, dodir, miris i okus. Pomoću njih osjećamo i percipiramo svijet oko sebe i rezultate tih spoznaja izražavamo putem jezika. Vid je primaran u percepciji našeg okruženja zbog toga što se njime najbrže i najsveobuhvatnije opaža naša okolina. Najviše informacija primamo vizualnim putem. Opasno bi bilo doticati ili kušati sve oko sebe, a gledati možemo i iz daljine što nam pruža sigurnost. Vid je također i najobjektivnije osjetilo budući da dvije fizički zdrave osobe koje stoje na istom mjestu u isto vrijeme fizički isto vide. Percipiraju li kognitivno isto potpuno je druga stvar. Utvrđeno je da se ovo osjetilo konceptualno najčešće povezuje sa znanjem, upravo zbog toga što vidom prikupljamo najviše informacija iz okoline. Sluh je manje pouzdan od vida budući da se sve oko nas ne glasa. Sluh se u indoeuropskim jezicima povezuje uz poslušnost i shvaćanje²⁵. Miris ima manje metaforičkih veza s mentalnom domenom. Okus je jako vezan s našom intimom, onim što volimo ili ne volimo. Leksemi za fizički dodir se pak koriste za izražavanje emocionalnih osjeta svih vrsta. Osjetilima vida i sluha možemo percipirati s veće udaljenosti što ih čini objektivnijima, a osjećano podložnije intelektu i analizi. Osjetila okusa i dodira zahtijevaju blizinu i kontakt s nekom pojavnošću, zbog čega ih se povezuje sa subjektivnošću i emocijama. Osjet dodira (osjet boli, ugodan/neugodan osjet) veže se uz emocije. Nije sve u prirodi primjereno dirati, takav način prikupljanja informacija može biti opasan, pa najslabije skupljamo informacije iz okoline dodirom. Dodir i osjećaji metaforički se povezuju jer nas bol čini tužnima, a uroda veselima²⁶. To je podloga konceptualnoj metafori, velikom sustavu značenja u kojem su povezani koncepti osjetila i osjećaja. Iz ovoga proizlaze pomaci u značenju iz domene osjetilne percepcije na domenu emocija. U lingvistici turske provenijencije glagoli percepcije i glagoli osjećanja nazivaju se *duyu fiilleri* ili *algılama fiilleri*²⁷.

2.5. Dirati – polisemija taktilnih glagola

I polisemija taktilnih glagola motivirana je iskustvom i razumijevanjem svijeta, a fizički se dodir širi na različite domene. Prema Ibarretxe-Antuñano (2006), koja je svoje istraživanje provela na primjerima iz engleskog, baskijskog i španjolskog jezika, glagol sa značenjem 'dirati' može imati sljedeća značenjska proširenja: uzimati hranu/piće (*touch the food*); utjecati

²⁵ Sweetser, *From Etymology to Pragmatics*, 34.

²⁶ Sweetser, *From Etymology to pragmatics*, 29.

²⁷ Savaş Şahin, "Mental Verb Term and Mental Verbs in Turkmen Turkish", *International Journal of Turkish Literature Culture Education* Vol. 1, No. 4, (2012), 57.

fizički (*don't touch anything in my room*) i metaforički (*touched her heart*); dosegnuti nešto (*touch the high point*), baviti se čime (*touch an issue*). Kada se odnosi na hranu, onda je to značenje dodira konkretno. Ako se pak odnosi na najviši vrh čega, može biti apstraktno, ali dodirljivo. Treba napomenuti da leksemi svoja različita značenja ostvaruju u kontekstu. Da bi se ostvarilo određeno značenje bitan je kontekst koji specificira konkretno značenje. Glagoli dodira višeznačni su već unutar domene percepcije osjeta. No, Aikhenwald i Storch (2013) se s pravom pitaju je li to što mi vidimo kao proširenje izvornim govornicima integralni dio značenja²⁸.

2.6. Glagoli iskazivanja osjeta

Pet je modaliteta za osjet – vid, sluh, dodir, okus i miris. Iako neki autori tvrde da ih je više, mi ćemo se držati ovih pet. Ne leksikaliziraju svi jezici pet posebnih modaliteta percepcije. Čest je slučaj da jedan od modaliteta pokriva ostala četiri, ali i da se specificiranjem osjetila i kombinacijom s općim glagolom za osjećanje može izraziti neki od modaliteta (npr. *osjetiti okus* ili *osjetiti miris*). Viberg razlikuje opće sastavnice; razlikuje glagole kao: glagole djelovanja (*activity based*), glagole doživljaja (*experience based*) i kopulativne (*copulative*)²⁹. Razlika je u tome je li pri tom procesu govornik odnosno agens aktivan ili se taj proces odvija bez njegove izričite volje i namjere. Razlika u hrvatskom jeziku bila bi u sljedećim primjerima: *gledati* vs. *vidjeti* vs. *izgledati*, ili *slušati* vs. *čuti* vs. *zvučati*. Pritom bi *gledati* bio temeljen na aktivnosti, *vidjeti* temeljen na iskustvu, a *izgledati* kopulativan. Pitanje je je li taj proces percepcije svjesno kontroliran. Ljudski agens, koji posjeduje određeno iskustvo dolazi u stanje koje je: ili početno inicirano postignuće, koje nije kontrolirano, ili ono u kojem aktivno i namjerno sudjeluje. Pritom treba imati na umu razliku između aktivnosti, iskustva i kopulativnosti, koja ovisi o temeljnom odabiru (*base selection*). Temeljni odabir je fenomen odabira gramatičkog subjekta između dubinskih semantičkih padežnih uloga povezanih s agensom određenog glagola³⁰. Nadalje, Viberg razlikuje jednostavne glagole, serijske glagole i složene glagole, sastavljene od imenica i glagola. Prema njemu, većina jezika koristi do petnaest glagola za temeljnu paradigmu percepcije. Njegovi opći zaključci su sljedeći: (1) nema

²⁸ Alexandra Y. Aikhenvald i Anne Storch, "Linguistic expression of perception and cognition: a typological glimpse", u *Perception and Cognition in Language and Culture. Brill's Studies in Language, Cognition and Culture*, 3. (Leiden: Brill, 2013), 14.

²⁹ Åke Viberg, "The verbs of perception: A typological study", u *Explanation for Language Universals*, ur. Brian Butterworth et al. (Berlin, New York, Amsterdam: Mouton Publishers 1984) 123.

³⁰ Viberg, "The verbs of perception", 124.

jezika koji leksikalizira sluh, a ne vid (a ovo vrijedi za turski jezik); (2) najneobičnija karakteristika leksikalizacije za glagole percepcije je izražena višeznačnost obzirom na modalitete osjeta u mnogim jezicima no, moguće je pronaći temeljno ili prototipno značenje povezano s određenim modalitetom, kao i pretpostaviti proširenje, tj. kakvo širenje i sekundarna značenja će se pojaviti.

2.7. Hijerarhija modaliteta

2.7.1. Vibergova hijerarhija modaliteta

Viberg postavlja i hijerarhiju modaliteta rafiniranu prema važnosti osjetila i prema sklonosti da se leksemi vezani uz njih značenjski šire na ostale osjetilne domene.

VID > SLUH > DODIR > OKUS/MIRIS

Tako dolazi do zaključka da leksemi koji se vežu za onaj na lijevom kraju mogu pokrivati aktivnosti i iskustva svih ostalih, a leksemi vezani za svaki sljedeći mogu pokrivati aktivnosti i iskustva onih sa svoje desne strane u gore navedenoj shemi. Leksikalizacija nekih modaliteta može biti preskočena tj. može biti nediferencirana od ostalih osjetila.

Primjerice, leksemi vezani za modalitet sluha u afričkim jezicima mogu pokrivati okus i miris, ali ne i vid. Slično je u turskom gdje se okus može izraziti glagolom za izražavanje vida: *tadına bakmak* ('okusiti', dosl. „vidjeti okus“). Sluh i miris bliži su modaliteti i leksemi koji ih označavaju češće su zamjenjiviji nego ostali, što vrijedi i za lekseme za dodir. Kod leksikalizacije modaliteta sluha vrijede sljedeće tvrdnje: glagol za modalitet sluha može označavati i modalitet mirisa, a glagol za modalitet dodira može imati značenje okusa, pri čemu se značenje leksema za modalitet dodira širi na modalitet mirisa, dok obrnuto ne vrijedi. Ovo je u turskom jeziku također tako: *kokusunu duymak* ('osjetiti/čuti miris'). Modalitete dodira i okusa u jeziku mogu označavati isti glagoli. Osjetila okusa i mirisa su međusobno biološki povezana. Osim što su povezani uvjetovano fiziologijom čovjeka, i u jeziku se značenja okusa i mirisa ne šire na dodir, sluh ni vid.

Valja još spomenuti i dvije druge hijerarhije osjetila, od kojih je prva uglednog profesora Ullmanna (1957), temeljena na književnim tekstovima, a druga profesora Hirika (2017), prilagođena turskom jeziku i temeljena na korpusnom istraživanju.

2.7.2. Ullmannova hijerarhija osjetila

DODIR > OKUS > MIRIS > ZVUK > VID (BOJE)

Dok se Vibergova hijerarhija odnosi samo na glagole, Williams (1976), koji se bavi pridjevima, preuzima Ullmannovu hijerarhiju. Hijerarhija modaliteta potpuno je obrnuta kad su u pitanju literarne metafore. Dodir je dominantan za svu sinesteziju gdje je ciljni modalitet zvuk. Williams tvrdi da je ta hijerarhija biološki uvjetovana, stoga su dodir i sluh zamijenili mjesta. Williams donosi drugačiju hijerarhiju temeljenu na analizi pridjeva i proučavanju sinestezije u engleskim književnim djelima. Ono što je zanimljivo je to da bi se ovakva hijerarhija mogla postaviti kao važeća za turske glagole percepcije budući da glagol *duymak* može značiti 'čuti', 'osjećati', a spojen s imenicama za označavanje drugih modaliteta pokriva i ostale osjete (e.g. *tadım duymak* 'osjetiti okus'), osim vida.

2.7.3. Hirikova hijerarhija modaliteta

Hirik³¹, koji je istraživao glagole percepcije u turskom jeziku, i to na korpusu, pokušavajući ih pobrojiti i vidjeti njihovu čestotnost pojavljivanja, postavio je hijerarhiju na sljedeći način:

Görme > İşitme > Tat Alma > Dokunma > Koku Alma

Na prvom mjestu nalazi se modalitet vida, zatim sluha, okusa, dodira i konačno mirisa. U ovoj se hijerarhiji koristi glagol *dokunmak* koji može značiti 'dodirivati, opipavati', 'osjećati' i manje je općenitog značenja za sferu emocija, što ćemo pokazati kasnije. *Dokunmak*, prema Vibergu, spada u kategoriju glagola djelovanja i time je reprezentativniji za ovu hijerarhiju od glagola *duymak* koji bi spadao u kategoriju glagola doživljaja.

2.8. Dodir

Osjetilo dodira je, dakle, jedno od pet temeljnih modaliteta za percepciju svijeta oko nas. Osjetilo dodira je subjektivnije od vida i, kao što je već rečeno, opasnije je percipirati dodirom budući da kontakt s određenim pojavnostima može biti opasan. Jedna od prvih lekcija među ljudima jest učenje djece što se ne smije dirati (npr. vatra ili osinjak). Dodirom se izlažemo nepotrebnoj opasnosti da se npr. opečemo, što osjetilom vida nije slučaj. Dodir je kodiran i u jeziku, iako često nije izdvojen kao zaseban od drugih modaliteta osjeta. Ovaj fenomen može

³¹ Erkan Hirik, "Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi", *Bahar* 41 (2017) 72. Prijevod: vid>sluh>okus>dodir>miris

se proučavati s tri znanstvena stajališta: psihološkog, filozofskog i antropološkog. Kada se promatra s lingvističkog stajališta, opet se može promatrati s tri stajališta: tipološkog, kognitivnog i antropološkog. U ovom radu će se njime baviti s lingvističkog stajališta. Analizom značenja leksema za dodir i osjećanje općenito nastojat ćemo uvidjeti u kojoj mjeri su ti leksemi polisemni, te kako se značenje korijena širilo dijakronijski i kako se to odražava na njegovo značenje danas, a obratit ćemo pažnju i na pojavu sinonimije i sinestezije. Valja napomenuti da ne pretendiramo obuhvatiti sve lekseme koji su se razvili iz ovih korijena budući da su neki izašli iz upotrebe. Uz to zasigurno postoje i oni koji su novotvoreni u idiolektima govornika, a koje bez kvalitetnog govornog korpusa nije moguće analizirati te se ovdje njima nećemo baviti.

3. Analiza leksema za osjećanje

3.1. Korijen *duy-*

Razvio se od proto-turskog **duj-* u značenju 'osjetiti ušima ili nosom', 'opaziti'³². U staroturskom je posvjedočen kao *tuj-* i pojavljuje se u većini nama poznatih turkijskih jezika, uglavnom u značenju 'čuti', 'saznati što'. Najstarije posvjedočeno značenje ovog korijena bilo bi 'opaziti nešto'. Kako stoji u etimološkom rječniku altajskih jezika, u turkijskim jezicima poprima konkretno značenje 'opaziti ušima ili nosom'. Dakle, osjetila sluha i njuha se spajaju, a prema Vibergu to nije neuobičajeno³³. I sluh i njuh mogu upozoravati na neugodna iskustva i na opasnost. U svojim imeničkim izvedenicama obuhvaća leksem u značenju za 'osjetilo' (npr. *görme duyusu* 'osjetilo vida' ili *dokunma duyusu* 'osjetilo dodira'). Ujedno je i najproduktivniji korijen (od onih koje će se analizirati) jer je dao najviše izvedenica u suvremenom turskom jeziku. U turkmenskom jeziku *duymak* se navodi kao glagol u značenju 'čuti', 'osjećati', 'predosjećati', dok su za dodir kao aktivnost navedeni *degirmek* i *ellemek*, od kojih je drugi istovjetan turskom *ellemek* za 'dodirivati' (rukom, prstima...)³⁴. U radovima o kazaškom jeziku nalazimo korijen *tiy-* značenja 'osjetiti' kao temeljni glagol za osjet dodira³⁵, međutim uvidom u rječnik nalazimo samo značenja 'osjećati', 'predosjećati', 'slušati' i 'primijetiti'³⁶. U kirgiskom jeziku pojavljuju se korijen *tuy-* čini se u značenjima 'čuti'³⁷ i 'osjećati'³⁸ i korijen *tiy-* u značenju 'dirati'³⁹. Glagol tvoren od ovog korijena pojavljuje se i u azerskom jeziku.

Duymak 'čuti', 'osjetiti'

Glagol *duymak* se tvori od korijena *duy-* i dvovarijantnog sufiksa za tvorbu infinitiva *-mA*, a ima rekciju u akuzativu. Opis u TDK rječniku glasi: 1. čuti, saznati, dobiti vijest 2. čuti (zvukove, glasove) 3. osjetiti, omirisati i sl., primiti osjetilima, 4. osjetiti fizičko stanje neke

³² Starostin et al., *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, (Leiden, Boston: Brill, 2003) 1383.

³³ Viberg, "The Verbs of Perception" 141-43.

³⁴ Şahin, "Mental", 59.

³⁵ Ekrem Ayan i Yakup Türkdil, "KAZAK TÜRKÇESİNDE DOKUNMA DUYU FİİLLERİ VE ANLAM ZENGİNLİĞİ", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/4 (2015), 100.

³⁶ Boris N. Shnitnikov, *Kazakh-english Dictionary*, (London, The Hague, Paris: Mouton&Co, 1966) 205.

³⁷ Kıyal Kamchybekova Abdiraim, "KIRGIZ TÜRKÇESİNDE DUYU FİİLLERİ", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2/3 (2011) 89.

³⁸ Kamchybekova Abdiraim "KIRGIZ" 98.

³⁹ Kamchybekova Abdiraim "KIRGIZ" 97.

stvari dodiranjem, vrućinu, hladnoću, tvrdoću, težinu, pokretljivost, 5. percipirati, razlikovati, osjećati. U pasivnom se liku pojavljuje kao *duyulmak* 'čuti se', 'osjetiti se'; a u faktitivno-kauzativnom liku kao *duyurmak* 'proglasiti', 'objaviti', pa i 'natjerati nekoga da što osjeća', s rekcijom u akuzativu i dativu.

1. *Biraz sonra, bu sefer, biber, diye seslendi, ama duymamış gibi yaptım*⁴⁰. - Sessiz ev; O. Pamuk, s. 6

„Malo kasnije, ovaj puta je povikala papar, ali pravio sam se da nisam čuo.“⁴¹

2. *Kış gelince ama, kimsecikler kalmaz, o zaman boş sokaklarda kendi ayak seslerimi duyar ürperirim*. - Sessiz ev; O. Pamuk, s. 7

„Ali kad dođe zima, ne ostaje ni žive duše, tada se naježim čuvši zvuk svojih koraka u praznim ulicama.“

U prethodna dva primjera možemo vidjeti ostvarivanje značenja 'čuti' u smislu primanja auditivnih podražaja (čuti nekoga ili nešto). Ovdje se očituje značenje iz domene percepcije putem osjetila sluha.

3. *Bir köylüden burada avlandığınızı duydum*. - Halikarnas Balıkcısı

„Saznao sam od jednog seljaka da ovdje lovite.“

U ovom primjeru nalazimo značenje 'čuti' u smislu primiti informaciju, saznati nešto, gdje se očituje i kognitivna dimenzija budući da saznajemo neku novu informaciju o svijetu. No, i u pasivnom i u faktitivno-kauzativnom obliku nalazimo također komponentu značenja koja se odnosi na širenje informacijama, tj. na pojavnosti iz domene znanja.

4. *Yüzme denilen mucizeyi ancak beş altı sene sonra avuçlarımızın içinde duyabilecektik*. - B. R. Eyuboğlu

„Ali bismo pet šest godina kasnije na dlanovima trebali moći osjetiti to čudo koje se naziva plivanjem.“

5. *Elimin üzerinde bir böceğin gezdiğini duydum*. – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Osjetio sam da mi po ruci hoda kukac.“

⁴⁰ Grafem *ı* ima u turskom jeziku fonemsku vrijednost šva [ə] i sastavni je dio fonološkog sustava turskog jezika.

⁴¹ Svi prijevodi su autorovi, osim ako nije drukčije naznačeno.

U ovim se primjerima ostvaruje značenje primanja podražaja dodirrom.

6. *Güzel olmasın fakat ruhu olsun, bir şey duysun.* - H. C. Yalçın

„Ako već nije lijepa neka bar ima dušu, neka nešto osjeća.“

7. *Uzaktan denizi ve Cennethisar'ı görünce galiba çocukluğumuzda duyduğumuza yakın bir heyecan duyduk, (...)* - Sessiz ev; O. Pamuk, s. 39

„Kad smo izdaleka ugledali more i Dženethisar, rekao bih da smo osjetili uzbuđenje slično onome kakvo smo osjećali kao djeca...“

U primjerima 6. i 7. vidimo značenja glagola *duymak* koji se vežu uz domenu emocija, bilo da se odnose na nečiju sposobnost osjećanja, bilo da se odnosi na osjećanje emocija, svojevrsnu propriocepciju, osjećanje uzbuđenja.

Glagol *duymak* prema Vibergovoj podjeli bio bi glagol doživljaja. Sva istražena značenja podrazumijevaju da agens prima podražaje iz okoline koji izazivaju reakciju i utječu na njega. Osim toga, ovaj glagol je izrazito višeznačan i obuhvaća značenja iz sljedećih domena: osjetilne percepcije (sluha i dodira), kognicije (informiranje) i emocija (npr. osjećanje oduševljenja).

Duyarlı 'osjetljiv'

Ovaj leksem tvori se od korijena *duy-* i sufiksa za tvorbu participa na *-r* koji označava trajno svojstvo i gotovo uvijek ima značenje pridjeva⁴² te sufiksa *-lı* koji služi za izvođenje imenica i pridjeva koji, u ovom slučaju, označavaju svojstvo. Pojavljuje se u značenju 'osjetljiv', 'senzibilan'. Postoji i fraza: *duyarlı nokta* značenja 'osjetljiva točka'.

8. *Ordu yürürse sayısını, sırasını seçecek kadar duyarlı kulakları vardı.* N. Araz⁴³

„Imao je uši toliko osjetljive da bi, kada bi vojska marširala, mogao razabrati njihov broj i redove.“

⁴² Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 321.

⁴³ Primjeri ostalih autora osim Pamuka preuzeti su sa stranice *Türk Dil Kurumu* (Turskog jezikoslovnog društva) <http://www.tdk.gov.tr/> Pristupljeno: 25. 08. 2018.

9. *Çünkü şehrin yaraladığı bütün duyarlı kahramanları gibi, (...) – İstanbul; O. Pamuk, s.83*

„Jer kao i svi osjetljivi junaci koje je grad ozlijedio, (...)“

U prethodna dva primjera vidimo dvije moguće implikacije osjetljivosti: (Primjer 8) posebnu osjetljivost osjetila za vanjske podražaje i (Primjer 9) osjetljivost kao emocionalnu senzibilnost, posebnu podložnost emocionalnim stanjima. Osim toga, u frazi 'osjetljiva točka' vidimo i značenje neke točke koja je apstraktno dodirljiva, tj. koju je moguće dirati samo u emotivnom smislu. Ovdje su se, dakle, zadržala značenja iz domena osjetilne percepcije i emocija.

Duyarlılık 'osjetljivost'

Leksem se tvori od leksema *duyarlı* sa sufiksom *-lik*⁴⁴ koji služi za izvođenje imenica i pridjeva koji označavaju, *inter alia*, apstraktne pojmove. Nalazimo ga u značenju 'osjetljivost' i 'senzibilnost', no može, naročito uz određene glagole, označiti i 'svjesnost' te s njima u kombinaciji nositi značenje kao i hrvatski glagol *senzibilizirati (se) na što*. To vidimo iz sljedećih primjera: *duyarlılık göstermek* 'pokazati svjesnost (o nečemu)' i *duyarlılık kazanmak* 'postati osjetljiv na što' i 'senzibilizirati se na što' kao i u *çevreye duyarlılık* 'svijest o okolišu' u ekološkom smislu i *sosyal duyarlılık* 'socijalna osjetljivost' u političkom smislu.

10. *Ayrıca bu duyarlılıkla dokunduğum her şey, her bilgi sanki bir sanat eseri olacaktı. - İstanbul; O. Pamuk, s. 195*

„Osim toga, svaka stvar, svaka informacija koju bih dotaknuo tom osjetljivošću/svjesnošću, kao da bi postajala umjetničko djelo.“

Ovdje osjetljivost vidimo kao sklonost da obraćamo pažnju na određene stvari, tako da je ovo značenje podijeljeno između domene percepcije, gdje mi obraćamo pozornost na neke informacije i stvari, domene emocija, gdje to izaziva neku reakciju u nama, i domene kognicije, razmišljanja i znanja o nekoj pojavi (svijesti o nečemu).

⁴⁴ Čaušević: *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 437.

Duyarsız 'bezosjećajan'

Ovaj leksem tvori se od korijena *duy-* i sufiksa *-r* za tvorbu participa koji označava trajno svojstvo te četverovarijantnog sufiksa *-sIz* koji služi za izvođenje imenica i pridjeva privativnog značenja. Nalazimo ga u značenju: 'bezosjećajan, koji nema osjećaja'. Kao prijevodni ekvivalent može se naći i fraza *tvrdog srca*, što bi značilo i 'neosjetljiv'.

11. (...) *ama güçlü bir merakla bazılarının neden öyle daha tembel, onursuz, iradesiz, duyarsız, kafasız ya da işte "öyle" olabildiklerini kendime sorardım.* - İstanbul; O. Pamuk, s. 67/68

„(...) ali sa snažnim sam se zanimanjem pitao zašto neki mogu biti takvi, odnosno toliko ljeniji, nečasniji, bezvoljniji, bezosjećajniji, gluplji.“

Ovdje vidimo značenje koje se odnosi na odsutnost emocija, nesposobnost prepoznavanja tuđih emocija i reagiranja na situacije u kojima se inače pobuđuju emocije. Značenje ovog pridjeva dakle spada u domenu emocija i u domenu kognicije utoliko što prepoznajemo nešto.

Duygu 'osjećaj'

Leksem se tvori od korijena *duy-* i deverbarnog sufiksa za tvorbu imenica i pridjeva *-GI*, kojim se, u ovom slučaju, izražava apstraktni pojam. Ovaj leksem pojavljuje se u značenjima: 1. 'osjećaj', 2. 'dojam koji određeni objekt, događaj ili osoba pobuđuje u unutarnjem svijetu pojedinca' 3. 'predosjećaj' 4. 'sposobnost da se procijeni događaje ili stvari iz moralne i estetske perspektive' i 5. 'sebi svojstveno duševno uzbuđenje ili uskomešanost'

12. *Bitkilerde duygu var mı?* – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Imaju li biljke osjećaje?“

13. *Tuhaf bir duygu sardı içimi* (...) - Sessiz ev; O. Pamuk s. 39

„Čudan me osjećaj obuzeo (...)“

14. *Yolunuzu değiştirmeniz lazım geldiğini de sezecek kadar bir duygum vardır.* - A. Gündüz

„Imao sam predosjećaj da ste morali promijeniti put.“

Primarno značenje ove imenice je 'osjećaj', 'emocija'. Našli smo još i sljedeće primjere: *mizah duygusu* 'smisao za humor', *hakikat duygusu* 'osjećaj za istinu', *hüzün duygusu* 'osjećaj tuge';

suçluluk duyguları 'osjećaji krivnje' i *güven duygusu* 'osjećaj povjerenja'. Značenja ovog leksema uglavnom spadaju u intimni svijet pojedinca, u domenu emocija i domenu introspekcije. U jednom se primjeru nalazi u značenju 'imati osjećaj za nešto' tj. 'imati smisao za humor'. U primjeru pod brojem (14) nalazi se u značenju 'predosjećaj', 'intuicija', iako nam se to čini vrlo kontekstualno ograničeno. U primjeru 'osjećaj istine' vidimo značenje 'sposobnosti da se procijeni događaje ili stvari iz moralne perspektive.'. Ova imenica može biti i žensko ime (Duygu)⁴⁵.

Duygusal 'osjećajan'

Leksem se tvori od osnove *duygu-*, deverbarnog sufiksa *-GI* i sufiksa *-sAl* za tvorbu relativnih pridjeva⁴⁶. Nalazimo ga u značenjima: 'osjećajan' i 'senzibilan'.

15. Bu *duygusal* atmosferden etkileniyorum. – A. Ümit

„Pod utjecajem sam ove osjećajne atmosfere.“

16. Tüm güzel ve yüce şeylere bayılırım. Doğuştan *duygusalımdır* ben. - N. Hikmet

„Oduševljavam se svim lijepim i uzvišenim stvarima. Osjećajan sam od rođenja.“

17. Bu bakımdan minyatür ressamlarına benzer: Tıpkı ağaçlar gibi, insanları da, en *duygusal* anlarında bile uzaktan görür. – İstanbul; O. Pamuk, s. 37

„U tom pogledu nalik je slikarima minijatura: kao što promatra stabla, tako izdaleka promatra i ljude u njihovim najsentimentalnijim trenucima.“

Ovaj pridjev uglavnom se veže uz domenu emocija i emocionalnog stanja pojedinca tj. osjetljivost i osjećajnost, ispunjenost emocijama, podložnost ganuću.

⁴⁵Kod ženskih imena u turskom jeziku vidljiva je tendencija da se izvode od riječi za koje bi se tradicionalno smatralo da označavaju nešto nježno, drago, slabije i tomu slično što se pripisivalo ili smatralo prikladnim nježnijem (ženskom) spolu. O toj temi više u Alena Čatović, "Türkçeden Çevirilerde Özel İsimlerin Cinsiyet Sorunsalı", u *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı*, (Sarajevo, 2014) 50-60.

⁴⁶ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 439.

Duygusallık 'osjećajnost'

Leksem se tvori od osnove *duygusal*- i denominalnog sufiksa *-lık* za izvođenje imenica i pridjeva koji označavaju apstraktne i konkretne pojmove. U ovom slučaju izražava apstraktni pojam 'osjećajnosti', 'senzibilnosti', 'sentimenta'.

18. *Geçmişten söz etmek, çocukluğumdan söz etmek gibi tatlı bir duygusallığa götürür bizi.*
- H. Taner

„Govoriti o prošlosti, kao i govoriti o svom djetinjstvu, dovodi nas do ugodne ganutosti.“

Ova imenica odnosi se na emocije i na emocionalno stanje pojedinca, a vezano uz neki podražaj iz okoline koji izaziva emocije. Ovo je i logično s obzirom na to da je imenica izvedena iz gore navedenog pridjeva *duygusal* koji se već odnosi na emocije.

Duyu 'osjetilo'

Ovaj leksem tvori se od osnove *duy*- i sufiksa *-I* koji služi za tvorbu imenica koje označavaju rezultat neke glagolske radnje⁴⁷. Leksem *duyu* nosi značenje: 'čulo' 'osjetilo'⁴⁸ i opis u TDK rječniku mu je sljedeći: *spesobnost čovjeka i životinja da percipiraju podražaje vanjskog svijeta organima za vid, sluh, njuh, dodir i okus*. Taj leksem služi i kao sastavnica za izraz kojim se označavaju osjetilni organi (*duyu organları*).

19. *Tüm duyularım uyanık olarak trenimin rengini ve numarasını bulmaya çalışırdım.* -
N. Eray

„Sva su moja osjetila bila budna dok sam pokušavao naći boju i broj svog vlaka.“

Ova imenica ima značenje koje je vezano isključivo uz percepciju, uz percepciju podražaja vanjskog svijeta putem osjetila. I u primjerima se nalazi u takvim kontekstno ograničenim značenjima.

⁴⁷ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 443.

⁴⁸ Mehmet Işiker, *Tursko-hrvatski/hrvatsko-turski rječnik*, (Zagreb: Naklada Nedićko Dominović, 2014)

Duyum(sal) 'osjetilo', 'osjetilan'

Ovaj leksem tvori se od osnove *duy-* i deverbalnog sufiksa *-(I)m* za tvorbu imenica koje, *inter alia*, označuju rezultat glagolske radnje i apstraktne pojmove (mahom neologizmi)⁴⁹. Sa sufiksom *-sAl*, naravno, postaje pridjev u značenju 'osjetilan'. U TDK-ovom rječniku nalaze se tri značenja: 1. istoznačan s *duyu*; 2. 'vijest čija točnost nije sigurna' i 'obavještajni podatak/slужba' i 3. 'dojam koji smo dobili putem osjetila', 'aluzija'. U Nişanyanovom rječniku dostupnom na internetu nalazimo značenje 'obavještajni'. Ondje nalazimo informaciju da je značenje vezano uz obavještajnu službu nastalo upotrebom tog pojma za vrijeme državnog udara 1980. godine te se kasnije leksikaliziralo i ušlo u rječnik⁵⁰. Prije toga mu je značenje bilo: *haber* 'vijest', *his* 'osjećaj' ili 'osjetilo' (*duyu veya duygu*).

20. *Bu haberi duyumlarınıza dayanarak mı söylüyorsunuz?* – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Kažete li da temeljite tu informaciju na osjećajima/predosjećaju/osjetilima?“

21. (...) arasında duyumsal bir benzerlik vardı. – *İstanbul*; O. Pamuk, s. 79

„(...) među njima je postojala osjetilna/osjećajna sličnost.“

Navedena se značenja odnose na pojavnosti iz domene percepcije. Posebno je zanimljivo da je imenica *duyum* neologizam za obavještajnu službu. Ovdje vidimo proširenje značenja temeljeno na značenju 'saznati', a odnosi se na primanje informacija. Prema Nişanyanovoj definiciji obuhvaća sve tri domene koje smo dosad vezivali uz lekseme proizašle iz korijena *duy-*: osjetilne percepcije, emocija i kognicije (informiranja).

Korijen *duy-* je u turskom jeziku dao najviše izvedenica i sve su povezane s osjetima i osjećajima. Glagol *duymak* danas ima tri opća značenja: 1. 'čuti', 2. 'fizički osjetiti' i 3. 'emotivno osjetiti'. Također, glagol *duymak* koristi se i kod složenih glagola za druga osjetila, osim vida, kao što su: *tadını duymak* 'osjećati okus' i *kokusunu duymak* 'osjećati miris'. Glagol *duymak* je također izrazito višeznačan te već primarno objedinjuje percepciju dvaju modaliteta: čuti i osjetiti dodir. Nadalje, on je prema Vibergovoj podjeli glagol doživljaja, a supostavljen uz lekseme za osjetila njuha i okusa može tvoriti kompozitni glagol za doživljaj tih dvaju osjeta (*kokusunu duymak*, *tadını duymak*).

⁴⁹ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 443.

⁵⁰ www.nisanyansozluk.com Vidi pod: *duyum*. Pristupljeno 27.08.2018.

Između imenica *duyu* i *duygu* postoji razlika, što se može primijetiti iz njihovih prijevodnih ekvivalenata. *Duyu* se odnosi na osjetila, i zaista leksemi za pet osjetila tvore se stavljanjem ove imenice u genitivu vezu s nazivima za pet osjetila: *görme duyusu* 'osjetilo vida', *işitme duyusu* 'osjetilo sluha', *dokunma duyusu* 'osjetilo dodira', *tatma duyusu* 'osjetilo okusa', *koku alma duyusu* 'osjetilo njuha'. *Duygu* se, pak, više veže uz domenu osjećaja i emocionalnog unutarnjeg svijeta pojedinca. Međutim, moramo spomenuti i kognitivnu komponentu značenja koja se pojavljuje u značenjima 'čuti – saznati' i 'proglasiti' te se je leksikalizirala da je u obliku *duyum* neologizam za obavještajnu službu. Dakle, supostoji i taj aspekt značenja koji se odnosi na znanje. Spomenimo i to da je u nekim leksemima (*duygu*) sadržano značenje procjene moralne i estetske vrijednosti. Sada smo nabrojili koje sve konkretne i apstraktne domene se mogu pronaći kada se proučava lekseme nastale od korijena *duy-*, a o mogućim povezanostima značenja i motivaciji govorit ćemo u preposljednjem poglavlju.

3.2. Korijen *dokun-*

Glagol sa značenjem 'dirati' trebao bi biti jedan od osnovnih glagola. Danas ga svakako percipiramo takvim. No, na Swadeshovom⁵¹ popisu se ne nalazi. Nalaze se samo glagoli sa značenjima poput hrvatskih: *tući*, *ubiti*, *držati*. Zašto glagol koji nam se danas čini tako bitnim nije na tom elementarnom popisu riječi? *Dirati* se kao lema u hrWaC⁵²-u pojavljuje čak 31.467 puta. Zaista, kad usporedimo rezultate, pojavljuje se rjeđe nego sljedeći glagoli: *držati* (314.786), *ubiti* (175.776) i *tući* (33.675)⁵³. Tema ovog rada nije antropološka stoga nećemo iznositi društvene pretpostavke zašto je tomu tako. Radije ćemo pogledati što je u turskome jeziku dao korijen *doku*-⁵⁴.

Etimološki se glagol *dokunmak* 'dirati' razvio iz staroturskog korijena *toki*-⁵⁵ značenja⁵⁶ 'udarati', 'kucati', 'udarati o nešto', 'malj'⁵⁷, 'udariti', 'tući', 'alat korišten za postavljanje šatora', 'pustarev bat', 'toljaga', 'tkati (pamuk)'. To bi bila najstarija posvjedočena značenja. Pogledamo

⁵¹ Swadesh popis engleski/hrvatski

⁵² hrWaC version 2.2 Hrvatski Web accessible Corpus, mrežno pretraživ korpus, Pristupljeno: 07. 11. 2018. http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=

⁵³ Prema: hrWaC version 2.2

⁵⁴ sir Gerard Clauson, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford: At The Clarendon Press, 1972)

⁵⁵ Na početku može stajati i zvučno [d] i bezzvučno [t]

⁵⁶ Značenja prema Clauson, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*

⁵⁷ Starostin et al., *An Etimological Dictionary of Altaic Languages*

li u Meninskijev rječnik osmanskog turskog⁵⁸ naići ćemo na značenja 'tući', 'udarati', ali i 'svađa' i 'sudar', a ondje se već pojavljuje i u suvremenom značenju 'dirati'⁵⁹. U osmanskome turskom se također javljaju i značenja 'biti u kontaktu', 'utjecati', 'brinuti', 'ozlijediti', 'uzrokovati osjećaje'. Ovaj se korijen razvio u dva smjera: jedan je *dokumak* ('tkati' s rekcijom u akuzativu), a drugi *dokunmak* ('dirati' s rekcijom u dativu). Uzrok ovakvom razvoju mogao bi biti da je u glagolu *doku-n-mak* ovaj sufiks *-n-* sufiks za refleksivni ili pasivni oblik glagola *dokumak*. Još treba spomenuti da se u značenju 'dirati' ovaj glagol još javlja i u azerskom, ujgurskom i uzbečkom jeziku s odgovarajućim glasovnim pomacima.

Dokunmak 'dirati'

Glagol *dokunmak* 'dirati' značenjski se veže uz aktivnost i osjet dodira. Prvo značenje ovog glagola jest 'dirati', a zatim 'osjećati'. Ako pogledamo u rječnike turskoga jezika (Redhouse⁶⁰, TDK Güncel Türkçe Sözlüğü⁶¹) među izrazima se nalazi i sljedeće: *dokunma duyusu* „osjetilo dodira“, pri čemu je u drugoj genitivnoj vezi glagolska imenica *dokunma* 'dodirivanje' i *duyu* „osjet“, od glagola *duymak* – 'saznati', 'čuti', 'osjećati'. Rekcija ovog glagola je u dativu. U pasivnom se liku pojavljuje kao *dokunulmak* „biti dirnut“, a u faktitivno-kauzativnom liku kao *dokundurmak* „učiniti da netko osjeća/dira što“ i „implicirati“, s rekcijom u akuzativu i dativu. Za izražavanje svojstva fizičke opipljivosti može se koristiti particip ovoga glagola u svom pasivnom i posibilitativnom obliku koji glasi *dokunulabilir*, iako je, čini se kontekstno ograničen i češće se koriste pridjevi *somut* ili *maddi* koji znače 'konkretno' i 'opipljivo'. Drugo značenje jest 'rukovati nečim'. Treće značenje je 'spomenuti' i, kao u hrvatskom, 'doticati se' (neke teme). Još su moguća značenja: 'utjecati', 'uzrujati', 'uzeti u ruku', 'poremetiti', 'uzbuditi zdravlje' i 'spomenuti'. Značenje 'uzrujati' sadržano je u frazi *kalbe dokunmak*. Primjeri su sljedeći:

1. "*Şurada!" dedi Cemil, merakla, parmağının ucuyla **dokundu**.* – Sessiz ev; O. Pamuk, s. 10

⁵⁸ Osmanski turski bio je službeni jezik Osmanskog Carstva i jezik administracije, književnosti i dvora Carstva. Radi se o turskom jeziku s primjesama arapskog i perzijskog, kako na leksičkoj, tako i na morfološkoj i sintaktičkoj razini.

⁵⁹ Franciscus a Mesgnien Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae ... et grammatica Turcica cum adjectis ad singula eius capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae etc.* (Vienna, 1680) 2178.

⁶⁰ Türkçe-ingilizce Redhouse Sözlüğü/The Redhouse turkish-english dictionary (Istanbul: Redhouse, 2011)

⁶¹ Mrežno dostupan rječnik suvremenog turskog jezika: *Türk Dil Kurumu – Güncel Türkçe Sözlüğü* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts Pristupljeno: 10. 07. 2018.

„Ondje!" rekao je Džemil, sa zanimanjem, dotaknuo je to mjesto vrškom prsta.“

2. "*Ne güzel gümüş şekerlik bu böyle!*" dedi. - "**Dokunma!**" – Sessiz ev; O. Pamuk s. 98

„Kako je lijepa ova ovdje srebrna posuda za bombone !" rekao je. – "Ne diraj!"“

U ova dva primjera vidimo prvo značenje, ono konkretno, fizičkog dodira: 'dirati', ali u drugom primjeru postoji i značenjska primjesa remećenja.

3. "*Bu kâğıtlara kimse **dokunmasın.***" – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Neka nitko ne dira, ne remeti, ove papire.“

Ovdje se već javlja apstraktno značenje 'poremetiti', 'dirati u smislu pokvariti', dakle na negativan utjecaj na stvari putem dodira.

4. *Bu yemek bana **dokunur.*** – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Ovo jelo mi ne odgovara/škodi/ne paše.“

5. *Soğan bana **dokunuyor.*** – primjer s međumrežja⁶²

„Luk mi ne paše/škodi.“

Ovdje također imamo značenje blisko onom 'kvariti', 'remetiti', samo što se ovdje odnosi na zdravlje pojedinca, a ne na stvari. Ovdje se značenje dodira proširilo na negativno utjecanje na čovjekov organizam.

6. "*Hiçbir gözyaşının bana onunkiler kadar **dokunduğunu** hatırlamıyorum.*" - R. N. Güntekin

„Ne mogu se sjetiti da su me ičije suze dotakle koliko njene/njegove⁶³.“

Ovdje vidimo značenje u sferi domene emocija, kao i u hrvatskom, 'nečije nas suze mogu dirnuti'.

7. "*Eğitim konusuna **dokunan** bir yazı.*" – TDK Güncel Türkçe Sözlüğü

„Tekst koji se tiče teme obrazovanja.“

Ovdje vidimo glagol *dokunmak* 'dirati (ticati)' u metaforičkom značenju 'odnositi se na', dakle radi se o dodiru u apstraktnom smislu, odnosno značenju 'bavljenja čime'.

⁶² Valjanost ovog iskaza provjerena s lektoricom turskog jezika prof. Demet Kardaş

⁶³ Turski jezik ne poznaje gramatički rod, tako da se u rečenicama izvađenim iz konteksta ne može znati.

8. "***Dokundu bana***, *beni yatağıma götürdü: Yatırdı beni, sıcak yorganımı örttü...*" – Sessiz ev; O. Pamuk

„Uzeo me u ruke (naručje), odveo me do mog kreveta: Polegnuo me, pokrio me toplim poplunom...“

Ovdje vidimo i značenje 'uzeti u naručje' tj. 'uzeti rukama nešto'. Značenje koje *dirati* inherentno nema u hrvatskom jeziku, kao ni 'koristiti', dakle ovdje se iz konkretne domene dodira prelazi u apstraktnu domenu upravljanja čime rukama.

Dokunuş 'dodir'

Ova imenica u turskome jeziku sastoji se od osnove *dokun-* i deverbarnog sufiksa za tvorbu imenica i pridjeva na *-ış*, koji služi za tvorbu imenica koje označuju način vršenja radnje i njezin rezultat⁶⁴. Osnovno značenje ovog leksema je 'dodir', 'doticaj', 'osjet', 'kontakt' (dvaju površina). U turskom rječniku navodi se u natuknicama uz *dokunma*, što bi značilo da su bliskoznačni. Pogledamo li u tekst Pamukovog romana *Sessiz ev*, naći ćemo ovu imenicu u sljedećim značenjima:

9. *Sen de düşün Fatma; öyle bir şey düşün ki, içinde hiçbir şey olmasın; ne ses, ne renk, ne koku, ne ***dokunuş*** olsun içinde, hiçbir özelliği olmayan ve boşlukta da yeri olmayan bir şey düşün Fatma: Gözünün önüne, havada hiçbir şey kaplamayacak ve gözükmeyecek ve duyulmayacak bir şey getiremiyorsun değil mi?* – Sessiz ev; O. Pamuk, s. 296

„I ti razmišljaj Fatma, misli o nečemu takvom, u čemu nema ničega; ni zvuka, ni boje, ni mirisa, nema ni dodira, što nema nikakvo svojstvo, što ni u praznini nema svoje mjesto: pred svoje oči ne možeš prizvati nešto što u zraku ne bi ništa prekrilo, što se ne bi vidjelo ni čulo, zar ne?“

10. *Odamın kapısına vardığımda korkmuyordum, ama neşeyi de bulamıyordum: Selâhattin duvardaki resminden bana beni korkutmak için bakıyordu, ama hiçbir şey duymuyordum, sanki kokuyu da, ısıyı da, tadı da, ***dokunuşu*** da kaybetmiştim artık.* – Sessiz ev; O. Pamuk, s. 331

⁶⁴ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 444.

„Nisam se bojala kada sam stigla do vrata svoje sobe, ali nisam se mogla ni veseliti: Selahatin me gledao sa slike na zidu kako bi me zastrašio, ali nisam osjećala ništa, kao da sam izgubila osjećaj mirisa, topline, okusa i dodira.“

U oba primjera, (9) i (10) navodi se uz miris, okus, zvuk, boje, toplinu. Dakle, navodi se uz ostale podražaje koje možemo fizički osjetiti putem osjetila. Ova imenica se dakle odnosi na aktivnosti ili osjet iz domene fizičke percepcije (dodira) i fizički kontakt.

Dokunulmaz (-lık) 'nedodirljiv'

Ovaj pridjev formiran je od osnove *dokun-* s nastavcima za: pasiv (*-ul*) i negativni oblik participa prezenta na *-r (-maz)*. Od njega se može se tvoriti i imenica dodatkom sufiksa (*-lık*)⁶⁵. Prema Redhouse-u značenje bi bilo: 'nedodirljiv', 'imun', a poimeničeno nastavkom *-lık* znači 'politički imunitet'. TDK-ov rječnik nudi ista značenja, uz primjer:

11. *Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. – Anayasa*

„Svatko ponaosob ima nedodirljiva/nepovrediva, neprenosiva i neosporiva osnovna prava i slobode.“

Ovo je primjer rečenice iz turskog Ustava gdje se govori o nedodirljivosti prava koja su nedodirljiva apstraktno. Imenica *dokunulmazlık* nosi značenje političkog i diplomatskog imuniteta (*milletvekili dokunulmazlığı*) i ponovno taj aspekt nedodirljivosti u apstraktnom smislu. No, značenje ovog leksema veže se i uz domenu remećenja (nanošenja štete) što je razvidno i iz ekvivalenta u hrvatskom jeziku 'nepovrediv', čiji se smisao veže uz leksem *povrijediti*.

Dokunaklı 'dirljiv'

Ovaj pridjev sastavljen je od još jednog deverbarnog sufiksa s ograničenom produktivnošću (*-Ak*)⁶⁶ i nastavka koji služi za izvođenje imenica i, u ovom slučaju, pridjeva u turskome jeziku (*-lı*)⁶⁷. U ovom slučaju je to pridjev koji izražava svojstvo⁶⁸. Prvo mu je značenje, kao i u hrvatskom: 'dirljiv'. No još se susreće i značenje 'patetičan'. TDK-ov rječnik daje nam sljedeći primjer:

⁶⁵ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 437.

⁶⁶ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 440.

⁶⁷ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 437.

⁶⁸ Ibid.

12. *Seni anlıyorum kızım, dedim. Aklıma daha dokunaklı bir söz gelmedi.* - M. Ş. Esenal

„Shvaćam te kćeri⁶⁹, rekoh. Na pamet mi nije pala neka dirljivija rečenica.“

Značenje ovog pridjeva se, dakle, smješta u sferu metaforičnog, vezanog uz osjećaje i ljudsku nutrinu. Radi se o utjecaju na intimno, emocionalno stanje čovjeka. Njegovo korištenje može biti pozitivno i negativno (u smislu osjećaja), jer nas nešto može dirnuti svojom ljepotom, ali i svojom ružnoćom. Ovaj pridjev može se koristiti i ironično.

Dokunma 'dodir'

U ovom slučaju radi se o imenici izvedenoj od osnove *dokun-* i sufiksa za tvorbu glagolske imenice (*-mA*). Značenje bi joj bilo blisko hrvatskoj glagolskoj imenici 'dodirivanje', 'diranje'. Glagoli se u turskom jeziku često supstantiviraju i mogu postati dijelom genitivne veze, kao npr. *dokunma duyusu* 'osjetilo dodira'.

Kroz dosadašnje primjere vidimo da se *dokunmak* i *duymak* prilično značenjski razlikuju, što se može objasniti Vibergovom podjelom na glagole djelovanja i glagole doživljaja. *Dokunmak* bi bio glagol djelovanja, dok je *duymak* glagol doživljaja, a ovo vidimo i iz njihovih proširenja značenja: *dokunmak* u 'dirati' i 'osjećati', a *duymak* u 'čuti' i 'osjećati'. Prilog ovome već smo pokazali različitim spektrom značenja izvedenica iz osnova *duy-* i *dokun-*. Također, *dokunmak* sadržava samo značenje percepcije dodira i ne širi svoje značenje na percepciju sluha. Kao što navode Raffaelli i Kerovec, za očekivati je po kognitivnolingvističkom modelu da se značenja glagola osjetilne percepcije apstraktno šire na neke domene slično u hrvatskom i u turskom jeziku⁷⁰. Leksemi potekli od korijena *dokun-* sadržavaju značenja iz sljedećih domena: konkretnog fizičkog dodira, bavljenja čime, konkretnog utjecaja (na negativan način), emocionalnog utjecaja u negativnom smislu i u pozitivnom smislu, također i upravljanja, rukovanja čime. U značenju 'implicirati' i 'ticati se neke teme' sadržana je i komponenta kognicije. Kod imenica *dokunuş* i *dokunma* razlike su male, uglavnom proizlaze iz gramatičke strukture značenja – *dokunuş* znači 'dodir', a *dokunma* 'dodirivanje'. *Dokunulmaz* nosi približno isto značenje kao 'nedodirljiv' u hrvatskom (netko koga se ne smije / ne može dirati u

⁶⁹ S obzirom na izoliranost od konteksta, značenje može biti: 'djevojko', 'djevojčice', 'kćeri', 'kćerce moja'...

⁷⁰ Ida Raffaelli i Barbara Kerovec, "Taste' and its conceptual extensions: the example of Croatian root kus/kuš and Turkish root tat", u *Proceedings of the NetWordS Final Conference on Word Knowledge and Word Usage: Representations and Processes in the Mental Lexicon*, ur. Vito Pirelli et al. (Pisa: Institute for Computational Linguistics, 2015)

apstraktnom smislu, tj. ne smije ga se uznemiravati) a u tekstu zakona 'nepovrediv', s iznimkom da u turskom postoji novotvorenica *dokunulmazlık* u značenju 'politički imunitet' koja je zamijenila arapsku riječ *masuniyet*.

3.3. Korijen *hiss*-

Korijen *hiss*- razlikuje se od prethodna dva po svom podrijetlu. Od ovog korijena u današnjem turskom postoji više izvedenih leksema, a mi ćemo se baviti sa sljedeća dva: *his* i *hissetmek*. Glagol *hissetmek* je potvrđeni leksem u turskom jeziku, a riječ je o kompozitnom glagolu koji se sastoji od arapske imenice *hiss*-⁷¹ 'osjećaj' i pomoćnog glagola *etmek* u značenju 'činiti'.⁷² Budući da je jedna od sastavnica arapskog podrijetla, čini se da je u turski jezik ušao u starijoj fazi turskog jezika koju nazivamo osmanski jezik i značenje mu je preuzeto od arapske imenice *hiss*⁷³ u značenju 'osjet', 'osjećaj' kako smo našli potvrdu u rječniku osmanskog jezika⁷⁴. Traženje izvornog značenja u arapskom jeziku premašuje opseg ovog rada i neće biti navedeno. Navedeno je ono za koje postoji potvrda da je preuzeto u turski jezik. Valja napomenuti da se pomoću korijena *hiss*- tvore glagoli koji se vežu uz domenu osjećaja i u azerskom i uzbečkom jeziku.

Hissetmek 'osjećati'

Uvidom u TDK-ov Güncel Türkçe Sözlüğü nalazimo sljedeća značenja: prvo se navodi: 1. 'osjećati fizički podražaj', zatim 2. 'biti pod utjecajem nečega, biti dirnut, osjećati' zatim 3. 'osjećati, primijetiti, shvatiti' i 4. 'smatrati, pretpostavljati'. Rekcija ovog glagola je u akuzativu. Nalazimo i primjer fraze: *Kendimi iyi hissetmiyorum* „Ne osjećam se dobro.“ Prijevodni ekvivalent u hrvatskom jeziku mu je povratni glagol *osjećati* (*se*). U turskom jeziku može biti u pasivnom obliku *hissedilmek* 'biti osjećan', 'osjetiti se' i faktitivno-kauzativnom *hissettirmek* 'učiniti da netko osjeti nešto', s rekcijom u akuzativu i dativu. Pojavljuje se i u negativnom obliku pasiva *hissedilmez* u značenju 'koji se ne može osjetiti'. Primjeri su sljedeći:

⁷¹ Sevan Nişanyan, *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü*, (İstanbul; Everest Yayınları, 2010), 243.

⁷² Postoji još takvih složenica u turskom jeziku gdje je prva riječ ne nužno arapskog podrijetla, već može biti i perzijskog, francuskog ili engleskog podrijetla. Iako se radi o tvorbi riječi od dva leksema, danas u turskome ti leksemi čine jednu neodvojivu leksičku jedinicu. Prema Čaušević:

„Bez obzira na njihovu dvočlanost, kompozitni glagoli imaju jedinstveno ili **sintetičko** značenje, te nikako ne predstavljaju semantičke ekvivalente h. dekomponiranih glagola tipa *učiniti posjet*, čija druga komponenta može imati atribut (npr. prijateljski, službeni i dr.)“ Čaušević: *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 206. paragraf 554

⁷³ Dragana Kujović, *Arapsko-srpski rečnik*, (Beograd: Paideia, 2006)

⁷⁴ Mehmet Kanar, *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (İstanbul: Derin Yayınları, 2010), 342.

1. *Hançer saplanmış gibi keskin bir sızı hissetmişti kasıklarında.* - A. Kulin

„Osjetio/la je ostru bol u preponama kao da mu/joj je ondje zabijen nož.“

2. (...) *bazan ben kendimi yapayalnız hissediyorum* (...) – Sessiz ev; O. Pamuk, s. 79

„(...) ponekad sam se osjećao potpuno sam (osamljeno) (...)”

3. (...) *ahmaklık kokan tasarının yavaş yavaş suya düştüğünü hissettim.* – Sessiz ev; O. Pamuk s. 162

„(...) Osjetio sam da je plan koji je zaudarao na glupost polagano pa(da)o u vodu.”

4. *Mutluluk anlarımda - çocukluğum bunlarla dopdoludur - kendi varlığımı değil, dünyanın iyi, güzel, hoş, güneşli olduğunu hissederdim.* - İstanbul; O. Pamuk, s. 13

„U sretnim trenutcima, a moje djetinjstvo ih je bilo prepuno, nisam osjećao vlastito postojanje, već da je svijet dobar, lijep, ugodan i ispunjen sunčevom svjetlošću.“

U prvom primjeru vidimo konkretno značenje, 'osjećanje boli', značenje iz domene fizičke percepcije koje se može izraziti ovim glagolom. U drugom primjeru vidimo značenje 'osjećaja samoće', tj. osjećanje u emocionalnom smislu, doživljaj emocionalnog stanja. U trećem primjeru značenje već prelazi u ono iz domene kognicije, govornik zna da je plan propa(da)o. U četvrtom primjeru vidimo značenje iz domene duhovnog i intuitivnog osjeta, govornik je osjećao da je svijet takav, iako objektivno možda nije bilo tako.

His 'osjećaj', 'osjetilo'

Leksem *his* nastao je od istog arapskog leksema *hiss* koji se nalazi u osnovi glagola *hissetmek* i značenje mu je 'osjećaj'. Značenje leksema obuhvaća sljedeće ekvivalente u hrvatskom: 'osjećaj', ali i 'osjetilo' ili 'čulo'. Potvrdu ovog leksema našli smo i u Meninskijevom rječniku orijentalnih jezika⁷⁵. Pri prijevodu fraze *şesto çulo* koristi se upravo ova imenica: *altıncı his*. Također je prisutan i u sljedećem idiomu: *(hakkında) içinde bir his olmak* u značenju 'imati predosjećaj'.

5. "*Sevgiyi tanımayanlar ayrılığın acısını da bilmezler, özlemezler ve gurbet hissi duymazlar.*"
- M. Kaplan

⁷⁵ Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium*, 1755.

„Oni koji nisu upoznali ljubav, ne poznaju ni bol razdvojenosti, ne čeznu niti ne osjećaju nostalgiju“

6. (...)ve ne yazık ki hislerime kapılıp sizi affetmem mümkün değildir, (...) – *Sessiz ev*, O. Pamuk s. 209

„(...) i nažalost nije moguće da se prepustim osjećajima i oprostim vam (...)“

Značenja imenice *his* se dakle odnose na iskustva iz domena: fizičke percepcije, emocija i intuicije. U obje rečenice vidimo primjere značenja 'osjećaja' i u tom smislu smo i u pregledanim izvorima naišli na najviše primjera.

Glagol *hissetmek* je glagol doživljaja kao i glagol *duymak*. Međutim za razliku od glagola *duymak*, glagol *hissetmek* ne kodira značenja: iz domene kognicije u smislu saznavanja informacija, moralne ili estetske procjene, niti percepcije sluha, nego konkretnog dodira, emocionalnog stanja i donekle intuicije (pretpostavljanja). Polisemija je kod ovog glagola nešto manje izražena što se može pripisati tome da je riječ o posuđenici i da se njegovo značenje djelomično poklapa sa značenjem glagola *duymak*. Također, glagol *hissetmek* može biti korišten za iskazivanje doživljaja osjetilima njuha i okusa (*kokusunu hissetmek*, *tadını hissetmek*). Ovim glagolom se, za razliku od glagola *duymak* i *dokunmak* mogu izraziti intimna emocionalna i fiziološka stanja ('osjećati se dobro/loše'). Imenica *his* sadrži značenja osjeta i osjećaja (*duyu* i *duygu*), ali ne i dodira (*dokunuş*).

3.4. Korijen sez-

Korijen *sez-* pojavljuje se u staroturskom u mnogim značenjima, iako ne udaljenima od onih vezanih uz osjetila. To su, prema Clausonu: 'opaziti', 'osjetiti', 'raspoznati', 'shvatiti'⁷⁶. Kao najstarije posvjedočeno značenje nalazimo značenje 'osjećati' (posljedice batina)⁷⁷. U osmanskome turskom jeziku imao je isto značenje: 'osjećati', 'opaziti', 'misliti', 'pretpostaviti'. Glagol *sezmek* pojavljuje se također u većini turkijskih jezika i to najčešće u značenju 'osjećati'. Najstarije posvjedočeno značenje pripada istoj domeni kao i značenje korijena *doku-* (uključuje udaranje), s razlikom da korijen *sez-* po svom značenju pripada kategoriji glagola doživljaja. Iz ovog korijena tvore se glagoli značenja 'osjećati' u azerskom i uzbečkom jeziku⁷⁸.

⁷⁶ Clauson, *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 861.

⁷⁷ ibidem

⁷⁸ Kamchybekova Abdiraim, "KIRGIZ", 97.

Sezmek 'osjećati'

Glagol *sezmek* postao je od korijena *sez-* i sufiksa za infinitiv *-mAk*. Njegova rekcija je u akuzativu. Pojavljuje se u značenjima: 1. 'Shvatiti, predvidjeti ili osjećati nešto što se dogodilo ili će se dogoditi bez nekog jasnog dokaza.' i 2. 'shvatiti', 'primijetiti'. U pasivnom se liku pojavljuje kao *sezilmek* 'biti shvaćeno', 'opažati se', a u faktitivno-kauzativnom liku *sezdirmek* 'skrenuti pažnju', 'pokazati', 'učiniti da netko nešto osjeća', s rekcijom u akuzativu i dativu. Primjeri su sljedeći:

1. "*Düşüncelerinde en uzak bir şüphenin gölgesini bile sezmek mümkün değildi.*" - H. S. Tanrıöver

„U njegovim mislima nije bilo moguće osjetiti (naslutiti) čak ni tračak sumnje.“

2. "*Onun deli sayılmasının sebeplerini gizlice biz de sezerdik.*" - A. Ş. Hisar

„I mi smo kriomice raspoznavali razloge zbog kojih ga/ju se smatralo ludim.“

3. *Beni sefil ve ikiyüzlü duruma düşüren şeyin İstanbul'un kendisi olduğunu sezerdim.* - İstanbul; O. Pamuk, s. 175

„Osjećao/shvaćao sam da je Istanbul taj koji me učinio jadnim i dvoličnim.“

4. *Böyle olacağını biliyordum, seziyordum, ama gene de bunu kesinlikle bilip öğrenmek hoşuma hiç gitmiyor.* - Sessiz ev, O. Pamuk s. 125

„Znao sam da će biti tako, predosjećao sam to, ali opet mi se uopće nije sviđalo to sa sigurnošću znati.“

5. *Ama bütün bu düşüncelerin birer kuruntu olduğunu da seziyordum.* - Sessiz ev, O. Pamuk s. 134

„Ali osjećao sam da su sve te misli obmana.“

Prema primjerima, značenja glagola *sezmek*, koji je glagol doživljaja, spadaju u iskustva iz domena kognicije (shvaćanje), percepcije (opažanje) i intuitivnog osjeta (osjećanje).

Sezgi 'intuicija'

Imenica *sezgi* nastala je od korijena *sez-* i sufiksa *-GI*⁷⁹. Tako pronalazimo značenje 'predosjećaj' ili 'intuicija'⁸⁰.

6. "Ama sezgi dünyanın büsbütün de yitirışlere yol açmadığını biliyorum." - A. Ağaoğlu

„Ali znam da moj svijet intuicije nije bio uzrokom i potpunih gubitaka.“

Značenja imenice *sezgi* odnose se na iskustva iz domena kognicije i intuitivnog osjeta.

Sezilmek 'opažati se'

Glagol *sezilmek* tvoren je od korijena *sez-*, sufiksa kojim se izvodi pasiv *-Il*⁸¹ i sufiksa *-mAk*. Pojavljuje se u značenju: 'biti shvaćeno intuitivno, biti osjećano, biti opaženo'⁸².

7. "Uzaktan benizlerinin uçukluğu, kuvvetsizlikleri tamamıyla seziliyor, bıkınlıkları, füturları anlaşılyordu." - A. H. Müftüoğlu

„Iz daljine se opažalo/naziralo bljedilo njihovih lica i njihova nemoć, vidjela se njihova iscrpljenost i klonulost.“

Značenja ovog glagola odnose se, dakle, isto na domenu kognicije (raspoznavanja), a moguće je i da zalazi u domenu vidne percepcije (naziranje).

Sezinlemek 'raspoznati'

Glagol *sezinlemek* tvori se od osnove *sezin-*⁸³, dvovarijantnog denominalnog sufiksa *-IA* za tvorbu glagola koji, *inter alia*, označuju instrument kojim se vrši neka radnja⁸⁴ i sufiksa *-mAk*. Nalazimo ga u značenjima: 'raspoznati', 'opaziti', 'osjetiti', 'shvatiti intuitivno'. Rekcijska mu je u akuzativu.

8. "Arkadaşlarından ayrıldığını, tam ters yola düştüğünü sezinlemedi bile." - A. Sayar

„Nije raspoznao čak ni to da se razišao s prijateljima i da je išao potpuno krivim putem.“

⁷⁹ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 442.

⁸⁰ TDK *Güncel Türkçe Sözlüğü*

⁸¹ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 219.

⁸² *Türkçe-ingilizce Redhouse Sözlüğü*

⁸³ Nişanyan, *Sözlerin soyağacı: çağdaş türkçenin etimolojik sözlüğü*, 553.

⁸⁴ Čaušević, *Gramatika suvremenog turskog jezika*, 440.

Značenja ovog glagola odnose se na iskustva iz domena apstraktne percepcije i osjeta intuicijom.

Glagol *sezmek*, izgleda, više pokriva značenja srodna značenjima hrvatskoga glagola *predosjećati*, čime obuhvaća nesvjesni i svjesni proces razmišljanja o nečemu uzimajući osjećaje u obzir. Ovaj glagol, iako ima slično podrijetlo kao *duymak* i *dokunmak*, nije razvio značenja konkretnog dodira ni emocionalnog osjeta. U ovom je slučaju značenje 'osjećati' vezano uz kognitivne procese shvaćanja i uz intuiciju. Pasivni lik glagola, *sezilmek* čak širi svoje značenje i na osjetilo vida. Imenica *sezgi* nosi značenje 'intuicije' i nema veze s konkretnom, nego samo s apstraktnom percepcijom, osjetom, intuicijom.

3.5. Prema zaključku

Kratkom etimološkom analizom tri korijena u turskom jeziku (*duy-*, *dokun-* i *sez-*) utvrdili smo sljedeće: (1) da je kod glagola *dokunmak* došlo do smanjenja intenziteta radnje, od najstarijeg značenja 'udarati' do današnjeg značenja 'dirati'; (2) da je kod glagola *duymak* iz značenja 'opaziti ušima ili nosom' došlo do proširenja (poopćenja) te je danas to glagol za doživljaj sluha, doživljaj dodira i doživljaj emocija; i (3) da je kod glagola *sezmek* došlo do pomaka od konkretnog značenja 'osjećati (posljedice batina)' do apstraktnog 'opaziti' u kojem se značenje 'osjećanja' marginaliziralo. Korijen *his-* je iznimka budući da je glagol *hissetmek* nastao kao kompozitni od arapske imenice i turskog glagola, no jedini od ova četiri glagola sadrži značenje osjećanja – iskazivanja doživljaja intimnih emocionalnih stanja. Od korijena *duy-* u suvremenom je turskom tvoreno najviše različitih leksema za osjete i osjećaje.

Očekivali smo da ćemo moći pretpostaviti značenje koje je rezultat morfosemantičkih promjena, da će npr. imenice izvedene iz korijena *dokun-* označavati pojave ili iskustva vezana uz fizički dodir, no budući da su već glagoli tvoreni iz tih korijena izrazito polisemni, samo se neka značenja zadržavaju u drugim vrstama riječi koje se tvore iz tih korijena. Neka značenja su očekivana i zadržavaju se unutar izvornih domena (npr. *duymak* 'osjećati' > *duyu* 'osjetilo'), a neka su neočekivana i nova. Ovdje posebno ističemo nove lekseme (novotvorenice) kao što su: *duyum* 'obavještajna služba' i *dokunulmazlık* 'politički imunitet'. Kao što smo spomenuli, turski jezik je aglutinativan i dosljedno sve kategorije iskazuje sufiksima. Međutim, glagoli koje smo obradili su izrazito polisemni u morfološki nepromijenjenom obliku (Raffaelli & Kerovec 2015 i Kerovec 2015). U hrvatskom jeziku takva se polisemija očituje dodavanjem prefiksa do laicima često neprepoznatljive motivacije i porijekla značenja (npr. biti – ubiti –

izbiti – pobiti – isprebijati⁸⁵). Ovim se glagolima pri mijenjanju značenja s konkretnih na apstraktna ne mijenja ni rekcija. Do promjene rekcije dolazi samo kada dolazi i do morfološke promjene glagola u faktitivno-kauzativni lik, ali tada dolazi i do promjene značenja (npr. *duyurmak* 'proglasiti').

Što se tiče hijerarhije modaliteta, čini nam se da stanje u turskom jeziku najbliže odgovara Vibergovoj hijerarhiji. U turskom jeziku, prema analizi glagola za osjećanje, glagol sa značenjem doživljaja sluha širi se na doživljaj osjetila dodira, a isti taj glagol u značenju dodira širi svoje značenje na okus i miris. Osjetilo dodira može se samo *osjetiti*, a okus se može *vidjeti*. Iako za osjetila postoji više imenica nastalih od navedenih korijena, samo se jedna ustalila u sprezi sa drugim imenicama za pet modaliteta osjeta, a to je imenica *duyu*. Također smo potvrdili i da jedan glagol može, uz dodatke, pokrivati sva osjetila, osim vida, a to je glagol *duymak*.

Prema istraženoj građi možemo vidjeti i djelovanje nekih metafora na značenje. Za glagol *duymak* to su: ČUTI JE OSJEĆATI (EMOCIJE); ČUTI JE BITI OBAVIJEŠTEN i OSJEĆATI JE DIRATI. Za glagol *dokunmak* to su: DIRATI JE OSJEĆATI (EMOCIJE); DIRATI JE UTJECATI (NEGATIVNO) i DIRATI JE BAVITI SE ČIME. Za glagol *hissetmek* to su: OSJEĆATI JE INTROSPEKCIJA; FIZIČKI KONTAKT JE OSJEĆATI i OSJEĆATI JE ZNATI INTUITIVNO. Za glagol *sezmek* to su: OSJEĆATI JE OPAZITI i OSJEĆATI JE ZNATI INTUITIVNO. Iz ovih postavki i provedenog istraživanja moguće je zaključiti da se događaju sljedeća proširenja značenja. Osjetilo sluha i doživljaj emocija konceptualno su povezani. Koncept sluha je također povezan s primanjem obavijesti, budući da, nakon osjetila vida, najviše informacija prikupljamo sluhom. Ako znanje definiramo kao skup informacija koje smo zapamtili tada su nam za domenu kognicije osjetila izrazito bitna jer njima prikupljamo informacije. Također, dodir i emocije su povezani, ali ovaj put na fiziološkoj razini, što se odrazilo i na konceptualnoj razini. Već je Kurath 1921. postavio teoriju da se u indoeuropskim jezicima glagoli u značenju 'osjećati' (emocije) potekli od glagola za osjet dodira, napose za osjećanje boli. Dodir je osnovni način osjećanja fizičkih vanjskih podražaja, a bol prva koja izaziva emocije⁸⁶. Naime, fizička bol uzrokovana nekim vanjskim faktorom utjecat će na naše raspoloženje i osjećat ćemo se lošije zbog nje. Koncept dodira širi se na sferu negativnog utjecaja na stvari, također se širi i na sferu negativnog utjecaja na emocije drugih.

⁸⁵ Značenja provjerena na Hrvatskom jezičnom portalu, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pristupljeno: 27. 08. 2018.

⁸⁶ Kurath, "The semantic sources", 43.

Koncept dodira, budući da podrazumijeva kontakt dvaju površina, širi se i na značenje rukovanja čime, diranja i korištenja neke stvari. Koncept osjeta trebao bi se odnositi samo na izvanjske pojavnosti koje izazivaju reakciju, no osjećati se može i vlastita psihofizička stanja, što se i vidi u pronađenim značenjima. Što se tiče osjećanja fizičkog kontakta, to je temeljno značenje glagola osjećanja, a iz tog konkretnog značenja su se vremenom razvila apstraktna značenja. Posebno je zanimljivo značenjsko proširenje estetske i moralne evaluacije, ono se nalazi između tri domene: percepcije, emocija i kognicije. Promatrajući neko umjetničko djelo ili neki događaj, prvo ga primamo osjetilima, zatim obrađujemo svojim znanjem, tu je prisutan kognitivni element i na kraju dolazi do emotivne reakcije. Na kraju, osjećati podrazumijeva i ono intuitivno, a u biti podsvjesno na temelju čega ponekad, bez konkretnih činjenica možemo zaključivati.

Glagol *dokunmak* ne odstupa od pravilnosti koju je Kurath ustanovio za indoeuropske jezike⁸⁷. Glagol *duymak*, čije je današnje značenje 'čuti' također slijedi teorijske postavke, to jest od korijena koji znači primijetiti neki podražaj ušima ili nosom logično se razvio kao glagol koji znači 'čuti', ali i 'primiti neko saznanje osjetilom sluha, posredstvom jezika'. Kada se govori o osjećajima, osim onih fizičkih, koje primamo putem osjetila, oni psihički su potaknuti i jezikom i reakcijama na promjene u svijetu oko nas, o kojima primamo informacije osjetilima. Glagol *hissetmek*, čija je imenska komponenta arapskog podrijetla (a pitanje je možemo li ga smatrati više posuđenicom, osim po podrijetlu, budući da je inkorporiran u standardni leksikon današnjeg turskog jezika) po svojim se nijansama značenja ne poklapa u potpunosti s glagolom *duymak* i to im omogućava da supostoje u jezičnom sustavu. Glagol *sezmek*, čini se, iako mu se u opisima značenja uvijek pojavljuje ekvivalent 'osjećati', nije zamjenjiv ni s *dokunmak* niti s *duymak*.

⁸⁷ Kurath, "The semantic sources", 45.

4. Zaključak

Leksemi za osjećanje, a posebno glagoli percepcije vrlo su zanimljivi za istraživanje zbog svoje polisemne strukture. Pri tom je teško razlučiti koja su značenja više ili manje istaknuta. U istraživanim leksemima polisemija nije samo leksikografski izazov već se ona odražava i na konceptualizaciju značenja. Više leksema odnosi se na istu izvanjezičnu pojavnost ili iskustvo. No to ne podrazumijeva da su ti leksemi sinonimi. Naime, apsolutni sinonimi, zamjenjivi u svim kontekstima i situacijama, nadmeću se dok jedan od njih ne razvije nova značenja ili ne ispadne iz upotrebe. Riječi u jeziku, kao i sve druge pojave u ljudskoj praksi podložne su ulasku i izlasku iz upotrebe prema potrebi i prema modi, čija pravila ovise o govornicima samim, a danas i o medijima koji uvelike pridonose širenju različitih jezičnih varijanata među govornicima. U tom širenju presudna je i govorna zajednica odnosno konvencije koje nam ona nameće.

Analizom leksema za osjećanje koji su se razvili iz četiri korijena u turskom jeziku pokazali smo na koje se sve pojavnosti i iskustva ti leksemi mogu odnositi. Zatim smo pokušali uvidjeti kako se značenje širi, dijakronijski i sinkronijski, te koji se koncepti i koje domene značenja ostvaruju. Osim toga, pokušali smo vidjeti vrijede li neke teorije postavljene za indoeuropsku skupinu jezika i za turski jezik. Ispostavilo se da se mnoge postavke o proširenju značenja vrijede i za turski jezik. Međutim, da bi se o proširenju značenja glagola percepcije i domene emocije moglo govoriti u okviru jezičnih pravilnosti, trebalo bi ispitati većinu, ako ne sve jezike turkijske jezične porodice. Također smatramo da bi ovo istraživanje trebalo proširiti pravim korpusnim istraživanjem, uključujući i fraze, izreke i poslovice, da bi se na kraju vidjelo koje su razlike u nijansama značenja među njima. Takvo istraživanje ispravilo bi manjkavosti pregleda primjera iz pretežito književnih tekstova i pokazalo bi realniju sliku trenutnog stanja jezika te bi se značenja opisala na još sveobuhvatniji način no što je to bilo moguće u ovom radu.

Bibliografija

Aikhenvald, Alexandra Y. i Anne Storch. "Linguistic expression of perception and cognition: a typological glimpse." u *Perception and Cognition in Language and Culture. Brill's Studies in Language, Cognition and Culture*, 3., ur. Aikhenvald, Alexandra Y. i Anne Storch, 1-45. Leiden, The Netherlands: Brill, 2013.

Ayan, Ekrem i Yakup Türkdil. "KAZAK TÜRKÇESİNDE DOKUNMA DUYU FİİLLERİ VE ANLAM ZENGİNLİĞİ", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/4 (2015), 95-114.

Collinge, Neville E. *The Laws of Indo-European*. Amsterdam Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1985

Čaušević, Ekrem. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1996.

Ćatović, Alena i Edina Nurikić. "Türkçeden Çevirilerde Özel İsimlerin Cinsiyet Sorunsalı", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı*, Sarajevo, (2014), 50-60.

Divjak, Dagmar. "Exploring the grammar of perception, A case study using data from Russian." *Functions of Language*, 22 (1) (2015), 44-68.

Evans, Nicholas i David Wilkins. "In the Mind's Ear: The Semantic Extension of Perception Verbs in Australian Languages". *Language*, 76 (3) (2000), 546-592.

Haspelmath, Martin i Uri Tadmor, ur., *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2009.

Hirik, Erkan. "Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi". *SUTAD, Bahar*, 41 (2017), 53-74.

Ibarretxe-Antuñano, Iraide. "Cross-linguistic polysemy in tactile verbs". u *Cognitive linguistics investigations across languages, fields and philosophical boundaries (Human cognitive processing 15)*, ur. June Luchenbroes, 235-253, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006.

Kamchybekova Abdiraim, Kıyal. "KIRGIZ TÜRKÇESİNDE DUYU FİİLLERİ", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (3) (2011), 87-102.

Kerovec, Barbara. „Polisemija glagola osjetilne percepcije u turskom jeziku s osvrtom na hrvatski jezik“. *TÜKAS 2015 II. Uluslararası Türk kültürü araştırmaları sempozyumu (TÜKAS 2015) bildiri kitabı*, ur. Hüseyin Gönel i Murat Gür, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2016. 30-45

Kurath, Hans. "The Semantic Sources of the Words for the Emotions in Sanskrit, Greek, Latin and the Germanic Languages". Doktorska disertacija, University of Chicago, 1921.

Lakoff, George i Mark Johnson. *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press, 1980.

Langacker, Ronald, W. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1*. Stanford: Stanford University Press. 1987.

Lewis, Geoffrey. *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Matasović, Ranko. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2001.

Raffaelli, Ida. *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike*; Zagreb, Disput. 2009.

Raffaelli, Ida i Barbara Kerovec. "'Taste' and its conceptual extensions: the example of Croatian root kus/kuš and Turkish root tat". *Proceedings of the NetWordS Final Conference on Word Knowledge and Word Usage: Representations and Processes in the Mental Lexicon*. ur. Vito Pirelli, Claudia Marzi, and Marcello Ferro (2015), <http://ceur-ws.org/Vol-1347/> 158-160.

Raffaelli, Ida i Barbara Kerovec. "The Concept of 'taste' in formation of Croatian and Turkish lexicon: A contrastive analysis", *Suvremena lingvistika*, 83 (2017), 21-48.

Rosch, Eleanor. "Linguistic Relativity", (1974) u *Human Communication: Theoretical Explorations*, ur. Albert Silverstein, 95-123. Abingdon: Routledge 2015.

Rosch, Eleanor. "The nature of mental codes for color categories." *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 4 (1975), 303-322.

Rosch, Eleanor. "Principles of Categorization", u *Cognition and Categorization*, ur. Eleanor Rosch i Barbara B. Lloyd, 27-48. Hillsdale, New Jersey: IFA Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1978.

Rosch, Eleanor i Carolyn B. Mervis. "Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories", *Cognitive Psychology* 7 (1975), 573-605.

Rosch, Eleanor, Carolyn B. Mervis, Wayne D. Gray, David M. Johnson, i Penny Boyes-Braem. "Basic Objects in Natural Categories", *Cognitive Psychology* 8 (1976), 382-439.

Rosch, Eleanor, F. J. Varela i E. Thompson. *The embodied mind: Cognitive science and human experience*. Cambridge: MIT Press, 1991.

Saussure, Ferdinand de. *Tečaj opće lingvistike*. uvod i komentar Tullio De Mauro; prijevod s francuskoga i talijanskoga Vojmir Vinja; predgovor hrvatskomu izdanju August Kovačec; Zagreb: ArTresor naklada: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2000.

Sweetser, Eve. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Şahin, Savaş. "Mental Verb Term and Mental Verbs in Turkmen Turkish". *International Journal of Turkish Literature Culture Education* 1 (4) (2012), 45-62.

Treis, Yvonne. "Perception verbs and taste adjectives in Kambaata and beyond". *SUGIA - Sprache und Geschichte in Afrika*, 21 (2010), 313-346.

Ullmann, Stephen. *The Principles of Semantics*. Oxford: Blackwell, 1957.

Vanhove, Martine. "Semantic associations between sensory modalities, prehension and mental perceptions: A cross-linguistic perspective". u *From Polysemy to Semantic Change: Towards a Typology of Lexical Semantic Associations*, ur. Martine Vanhove, 341-370. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008.

Viberg, Åke. "The verbs of perception: A typological study." *Explanation for Language Universals*, ur. Brian Butterworth, Bernard Comrie i Östen Dahl, 123-162. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton Publishers, 1984.

Whorf, Benjamin Lee. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge: MIT Press, 1956.

Williams, Joseph M. "Synaesthetic Adjectives: A Possible Law of Semantic Change", *Language*, 52 (2) (1976), 461-478.

Izvori:

Pamuk, Orhan. *Sessiz ev*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1994.

Pamuk, Orhan. *İstanbul – hatıralar ve şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar, 2004.

Internetski izvori:

Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> Pristupljeno: 27. 08. 2018.

HrWaC. http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align Pristupljeno: 07. 11. 2017.

Nişanyan Sözlük. <http://www.nisanyansozluk.com/> Pristupljeno: 27. 08. 2018.

TDK Türk Dil Kurumu - Güncel Türkçe Sözlüğü. <http://www.tdk.gov.tr/> Pristupljeno: 25. 08. 2018.

Rječnici:

Atalay, Hâmit. *İngilizce – Türkçe sözlük sv.1, a-i*. Ankara: TDK, 1999.

Clauson, sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press, 1972.

Işıker, Mehmet. *Tursko-hrvatski, hrvatsko-turski rječnik*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović, 2014.

Kanar, Mehmed. *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları, 2010.

Kujović, Dragana. *Arapsko-srpski rječnik*. Beograd: Paideia, 2006.

Meninski, Franciscus à Mesgnien. *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae ... et grammatica Turcica cum adjunctis ad singula eius capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae etc.* Vienna, 1680.

https://books.google.de/books?id=7MBIAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=de&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false pristupljeno 1.3.2018.

Nişanyan, Sevan. *Sözlerin soyağacı: çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü, 5. bs.* İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce sözlük. İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık Eğitim Tic. A.Ş., 1995.

Shnitnikov, Boris N. *Kazakh-English dictionary*. London, The Hague, Paris: Mouton&Co., 1966.

Starostin, Sergei, Anna Dybo and Oleg Mudrak, with assistance of Ilya Gruntov and Vladimir Glumov. *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden, Boston: Brill, 2003.

Steuerwald, Karl. *Türkçe-Almanca Sözlük = Türkisch-Deutsches Wörterbuch*. Istanbul: ABC Kitabevi, 1995.

Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü/The Redhouse turkish-english dictionary. Istanbul: Redhouse, 2011.

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada je analiza polisemije leksema za osjećanje u turskom jeziku. U radu su analizirani leksemi nastali od četiri korijena (*duy-*, *dokun-*, *his-* i *sez-*) kako bi se otkrile veze u značenjima među onima nastalima iz istog korijena, ali i kako bi se značenjski usporedili različiti leksemi iz iste konceptualne domene. Da bi se istražila značenja, napravljena je kratka etimološka analiza, a zatim i analiza značenja leksema koje smo prikupili iz rječnika. Teorijski se ovaj rad oslanja na radove Kuratha (1921), Viberga (1984), Sweetser (1991), Evans & Wilkins (2000), Ibarretxe-Antuñano (2006) i Aikhenwald & Storch (2013) i Kerovec (2016) o glagolima percepcije i percepciji u jeziku općenito. Osnovna postavka rada je da se značenje širi od konkretnog prema apstraktnom. Hrvatski jezik poslužio je kao indikator nijansi u značenju, a ne za usporedbu. Otkrili smo da mnoge postavke o proširenju značenja koje vrijede za IE skupinu jezika vrijede i za turski jezik, a najrelevantijom se ispostavila Vibergova hijerarhija osjetilnih modaliteta.

Ključne riječi: leksemi osjećanja i dodira, polisemija, leksikalizacija osjetilne percepcije, turski jezik, kognitivna lingvistika

The Semantic Analysis of Lexemes Related to the Domain of Touch and Feeling in the Turkish Language

Abstract

The subject of this master's thesis is the analysis of the polysemy of lexemes related to the domain of touch and feeling in the Turkish language. Words stemming from four roots (*duy-*, *dokun-*, *his-* and *sez-*) are analyzed both to establish the semantic connections among words formed from one root and to compare the meanings of different words from the same conceptual domain. In order to be able to analyze meanings referring to physical touch and emotions, a short etymological analysis was conducted as a basis, which is then followed by the analysis of word meaning taken from dictionaries. The thesis is heavily underpinned by the theoretical work from Kurath (1921), Viberg (1984), Sweetser (1991), Evans & Wilkins (2000), Ibarretxe-Antuñano (2006), Aikhenwald & Storch (2013) and Kerovec (2016) on perception verbs and perception in language in general. The main postulate of this analysis is that meaning extends from the concrete to the abstract. The Croatian language is used for indicating nuances of meaning instead of drawing parallels. The results of the analysis showed

that many assumptions on meaning extensions in the IE language family were proven to be valid for Turkish, with Viberg's hierarchy of sensual modalities being the most relevant for the analysis.

Keywords: touch and feeling lexemes, polysemy, lexicalization of sensual perception, Turkish language, cognitive linguistics